

November 2002

Cijfers & Trends van Limburg

- *Onvoldoenden voor economische prestatie (5,4) en kracht (5,8)*
- *Gemiddelde groei werkgelegenheid en TW, geringe groei aantal bedrijven*
- *Hoog aandeel voor industrie, matige 'verdienstelijking'*
- *Groei bevolking en bedrijvenbestand het sterkst in steden, groei aantal banen in landelijk gebied het sterkst*
- *Woonfunctie van Midden- en Zuid-Limburg neemt toe*
- *Gebruikelijk onderscheid tussen stad, voorstad en landelijk gebied*

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Beeld van Limburg	4
Economische prestatie	5
Stad en land in Nederland	12
Bevolkingsontwikkeling	16
Bevolkingssamenstelling	18
Woon- en leefmilieu	21
Werkgelegenheid	25
Bedrijfsleven	28
Vijfde nota RO	32
Bronvermelding	33

De Stafgroep Economisch Onderzoek staat ook op Internet.
Het adres is www.rabobankgroep.nl/kennisbank.

Voorwoord

Voor u ligt 'Cijfers & Trends van Limburg'. Voor het derde jaar op rij wordt in deze publicatie een groot aantal sociale, economische en ruimtelijke aspecten van Limburg belicht. De Rabobank wil zich met dit 'Provincieboekje van Limburg' ook in 2002 nadrukkelijk als kennisbank aan de regionale pers in Nederland voorstellen. Daarnaast willen wij onze betrokkenheid tonen met de provinciale (economische) ontwikkelingen in ons land.

Zoals de afgelopen twee jaar gebruikelijk was, begint deze 'Cijfers & Trends' met een rapportcijfer voor de economische kracht en prestatie van Limburg. De aspecten die in dit rapportcijfer worden meegewogen, zoals economische groei en modernisering, worden vervolgens nader toegelicht.

Het centrale thema 'Cijfers & Trends van Limburg' is dit jaar het onderscheid tussen 'stad' en 'land'. Nederland is een dichtbevolkt land dat (nog steeds) in hoog tempo verstedelijkt, zowel ruimtelijk als sociaal-economisch. Niettemin vertonen de gemeenten in ons land frappante verschillen qua verstedelijkingsgraad. Bovendien blijken de samenstelling en ontwikkeling van de bevolking, de leefbaarheid en de economische structuur en ontwikkeling, te verschillen van deze verstedelijkingsgraad. Niet voor niets vormt het vraagstuk van de verstedelijking en de wijze waarop daarmee kan worden omgegaan de rode draad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening.

Wat voor Nederland als geheel geldt, geldt voor Limburg in het bijzonder. Ondanks haar beperkte omvang vertoont de provincie een rijk palet aan demografische, sociale en economische eigenschappen. Deze variatie wordt in 'Cijfers & Trends' niet getoond aan de hand van de 'klassieke' indeling van Limburg in Noord, Midden en Zuid, maar op een minder gebruikelijke wijze aan de hand van de vier verstedelijkingscategorieën van gemeenten die het CBS onderscheidt. Daarbij staat het 'beeld' dat de provincie biedt voorop en niet zozeer het 'jongste cijfer'. Voor sommige onderwerpen kunnen recentere cijfers voorhanden zijn dan hier zijn gebruikt. Voor andere aspecten moet worden teruggevallen op gegevens van enkele jaren geleden. Aan de sociaal-economische en ruimtelijke variatie in Limburg doet dat naar onze mening echter niets af. Ten tweede moet hier vermeld worden dat deze 'Cijfers & Trends' een sterk beschrijvend karakter heeft. Verschillen en ontwikkelingen worden gesignaleerd, niet verklaard. Het blootleggen van achtergronden gaat het kader van deze studie ver te buiten. Bovendien ontbreken de daarvoor benodigde data.

Wij wensen u veel genoegen, wat verwondering en nieuw, dan wel vernieuwd, inzicht toe bij het lezen van deze 'Cijfers & Trends van Limburg'.

Rabobank Nederland
Stafgroep Economisch Onderzoek
November 2002

Beeld van Limburg

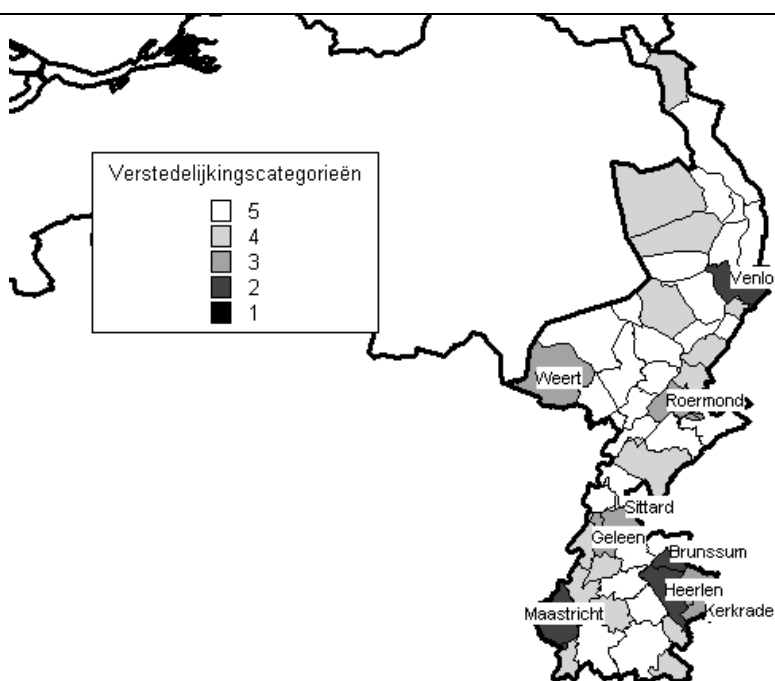
Kernpunten en leeswijzer

Limburg zette in 2001 de slechtste economische prestatie van alle Nederlandse provincies neer. Daarmee lijkt een einde te zijn gekomen aan de periode met een groei rond het landelijk gemiddelde voor het regionaal product en het aantal bedrijven die de provincie sinds midden van de jaren '90 heeft doorgemaakt. De werkgelegenheidsgroei bleef daar echter ver bij achter. Tegen de achtergrond van de wat 'traditionele' sectorstructuur heeft de provincie echter niet slecht gepresteerd. Het trekpaard van de Nederlandse economie, de dienstverlening is hier met 45% van het aantal bedrijven en banen beduidend minder sterk vertegenwoordigd dan gemiddeld in ons land, en groeide bovendien minder sterk. Het waren de distributieactiviteiten die door een betere prestatie dan landelijk, dit nadeel compenseerden. Voor deze activiteit kende Limburg blijkbaar gunstige productieomstandigheden, zoals de ligging ten opzichte van het Europees kerngebied en ruimte op de arbeidsmarkt en op de huisvestingsmarkt voor bedrijven. Deze economische ontwikkeling komt in het deel 'Economische prestatie' (pagina's 5 t/m 11) aan de orde.

Limburg als geheel is een van de minder sterk verstedelijkte provincies in ons land. Slechts de helft van de bevolking en 60% van het bedrijfsleven en de werkgelegenheid bevindt zich in de steden en de matig stedelijke gemeenten. De bevolking en het bedrijvenbestand groeiden de afgelopen jaren het sterkst in de steden, de werkgelegenheid in het landelijk gebied. De groei van het BRP was in het zuiden van de provincie het sterkst.

De samenstelling en de ontwikkeling van de bevolking vertoonde het gebruikelijke patroon over de verschillende typen gemeenten. Het woon- en leefmilieu en de economie in de verschillende verstedelijkingscategorieën in de provincie wijkt wat af van het landelijke patroon, dat in het deel 'Stad en land' (pagina's 12 t/m 15) wordt beschreven. Het tweede echelon gemeenten in Limburg wordt door de ruime opzet als 'matig stedelijk' betiteld, maar heeft in sociaal-economisch opzicht wel degelijk tal van stedelijke kenmerken. In het tweede deel van deze studie wordt voor de bevolkingssamenstelling en -ontwikkeling, het woon- en leefmilieu, de werkgelegenheid en het bedrijfsleven meer gedetailleerd ingegaan op de ontwikkelingen in 'stad' en 'land' in Limburg.

Figuur 1. Gemeenten van Limburg naar verstedelijkingscategorie

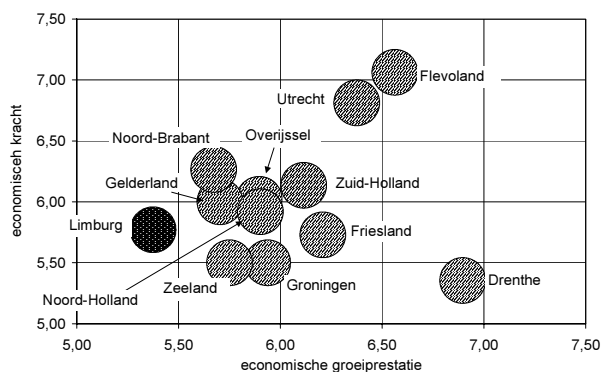
Economische prestatie

Economisch 'rapportcijfer'

Hoe heeft de economie het in 2001 in Limburg gedaan (figuur 2)? Evenals in voorgaande jaren wordt deze vraag hier beantwoord aan de hand van een 'rapportcijfer' voor de economische groeiprestatie en de economische kracht van de Limburgse economie. Een zes of hoger betekent

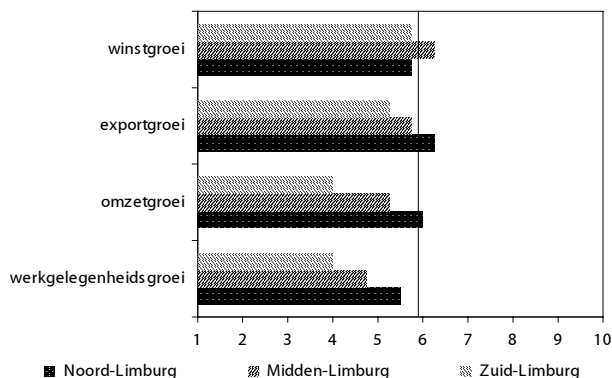
dat de provincie boven het Nederlandse gemiddelde heeft gescoord. Een waardering met een cijfer onder de zes duidt op een minder dan gemiddelde prestatie en wordt daarom als onvoldoende beoordeeld. De *economische groeiprestatie* wordt bepaald op basis van de groei van de winst, de export, de omzet en de werkgelegenheid in het bedrijfsleven in de provincie. De *kracht van de economie* wordt beoordeeld aan de hand van de turbulentie, de sectorsamenstelling, de exportgerichtheid en de investeringsbereidheid van de verschillende bedrijven. Met turbulentie wordt bedoeld: de 'verjonging' van het Limburgse bedrijfsleven, zowel door starters uit de provincie zelf als door oprichting van nevenvestigingen door bedrijven van elders. Turbulentie en sectorsamenstelling geven een indicatie van het toekomstperspectief van het bedrijfsleven, terwijl de exportgerichtheid en investeringsbereidheid een indruk van de kwaliteit van het ondernemerschap geven.

Figuur 2. Provinciale economische rapportcijfers voor 2001.

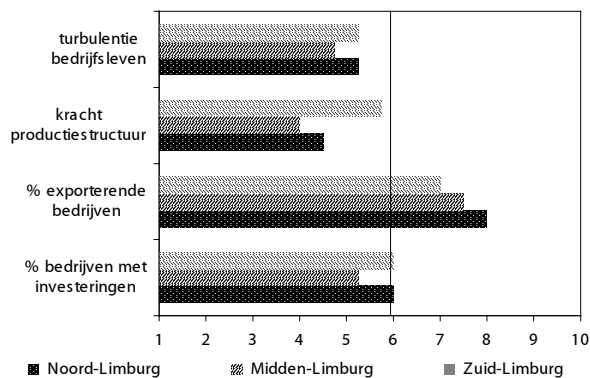

Limburg verdiende in 2001 een 5,4 voor de *economische groei* en behaalde daarmee van alle provincies het laagste cijfer (figuur 3). Zuid-Limburg had met een 4,8 het slechtste cijfer van alle Nederlandse regio's en ook Midden-Limburg behaalde een onvoldoende. Vooral de geringe groei van de omzet en de werkgelegenheid speelde deze regio's parten. Slechts het Noorden van de provincie presteerde dankzij de groei van de omzet en de export op het landelijk gemiddelde (5,9). Qua *economische kracht* zette Limburg in 2001 een 5,8 neer (figuur 4). Ook nu weer bevond de provincie zich in de achterhoede van de Nederlandse provincies. Deze lage score komt grotendeels voor rekening van het aandeel van de export in de Limburgse economie, dat ruim boven het landelijke gemiddelde ligt. Noord-Limburg verdiende hiervoor zelfs een '8'. Het aantal investerende bedrijven was in Noord- en Zuid-Limburg eveneens redelijk. De productiestructuur en de turbulentie lieten echter in de gehele provincie te wensen over. Midden-Limburg behoort qua economische kracht dan ook tot de vijf zwakste regio's in ons land.

Figuur 3. Economische groeiprestatie in 2001.

Figuur 4. Economische kracht in 2001.

Economische prestatie

Economische prestatie onder de loep Zeer productieve bedrijvigheid ...

Limburg is in de Nederlandse economie een 'middenmoter'. In 2000 bedroeg het BRP in Limburg meer dan 25 miljard euro, ofwel 6,3% van het Nederlandse BNP (figuur 5). Gezamenlijk nemen de

drie zuidelijke provincies bijna een kwart van de Nederlandse economie voor hun rekening. De drie westelijke provincies zijn goed voor de helft van het Nederlandse BNP. Het Limburgse BRP werd in 2000 tot stand gebracht in 42.000 bedrijven en instellingen, die gezamenlijk zorgden voor 464.000 banen. Daarmee had Limburg 5,0% van het Nederlandse bedrijfsleven binnen zijn grenzen en 6,5% van het aantal banen. De productie per onderneming in Limburg lijkt zich dus ruim boven het landelijke gemiddelde te bevinden, de productie per arbeidsplaats juist ver daaronder¹. Met 22.000 euro blijft het BRP per inwoner achter bij het BNP per inwoner van 26.000 euro (figuur 8).

De economie de maat genomen

De omvang van een nationale of regionale economie wordt doorgaans bepaald aan de hand van het Bruto Nationaal of Regionaal Product. Dit BNP of BRP is de in geld uitgedrukte waarde van alle goederen en diensten die in een jaar tijd in het betreffende gebied worden geproduceerd. Onder 'economische groei' wordt de jaarlijkse toename van het BNP of BRP verstaan.

Goederen en diensten worden geproduceerd door mensen die werken in bedrijven. Het 'dagelijkse gezicht' van de economie in een gebied wordt daarom grotendeels bepaald door het *aantal bedrijven* en door het *aantal banen* dat deze bedrijven bieden. Bij 'economische groei' gaat het dan om de groei van het bedrijvenbestand en het aantal banen.

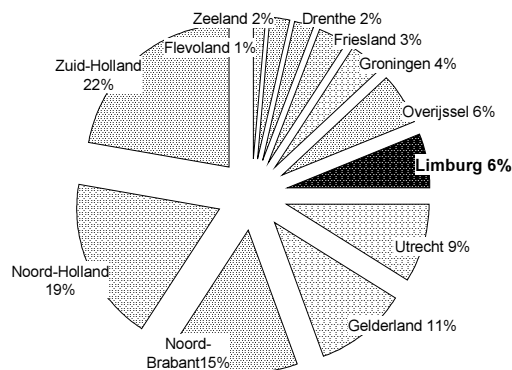
... en een gemiddelde groei

De Nederlandse economie is in de tweede helft van de jaren '90 zeer snel gegroeid. Het BNP nam van 1996 tot 2000 nominaal toe met bijna 28%, wat een (nominale)

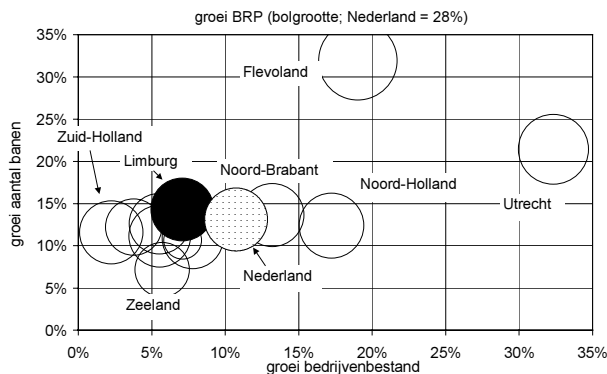
jaarlijkse groei van 5,5% inhoudt. Het aantal bedrijven groeide in deze periode met 11%. Voor een deel werd deze groei veroorzaakt door 'zzp'ers' in de bouwnijverheid en de dienstverlening. Niettemin was ook de werkgelegenheidsgroei zeer fors. Het aantal banen nam met 824.000 toe (+13%) tot ruim 7,1 miljoen.

De economische groei deed zich echter niet in het gehele land in gelijke mate voor (figuur 6). Flevoland en Utrecht sprongen er zowel qua toename van het BRP als qua groei van het bedrijvenbestand en de werkgelegenheid duidelijk uit. Daarnaast nam het aantal bedrijven in Noord-Holland en Noord-Brabant sterker toe dan landelijk. De andere provincies vormden qua groeicijfers een 'peloton' met geringe onderlinge verschillen, met name bij de groei van het aantal banen. Limburg bevond zich midden in dit 'peloton'. Het Limburgse BRP nam even sterk toe als het landelijke (+28% nominaal) en met een groei van 58.000 banen nam de werkgelegenheid hier wat sneller (+14%) dan landelijk. Het aantal bedrijven in de provincie groeide met 2.800 (+7%) echter wat minder snel dan gemiddeld.

Figuur 5. Provinciale aandelen in BNP (2000).

Figuur 6. Groei BRP (nominaal), bedrijven en banen (1996-2000).

¹ Aangezien de omvang van de bedrijven en de banen niet bekend is, bestaat geen inzicht in de 'productiviteit' per (gestandaardiseerd) bedrijf en per (gestandaardiseerde) baan.

Economische prestatie

'Verdeling van de koek'

Arbeid hoge kostenpost

Van het Nederlandse BNP komt bijna 56% in de vorm van loonbetalingen aan de werknemers ten goede. Het exploitatieresultaat beslaat landelijk 44% van de TW. Het aandeel van de

loonbetalingen is de afgelopen jaren toegenomen en het aandeel van het exploitatieresultaat gedaald. Deze groei van het aandeel van de lonen speelt een grote rol in de verslechtering van de concurrentiepositie waarmee het Nederlandse bedrijfsleven recentelijk wordt geconfronteerd. Net als bij de productie doen zich ook bij de 'verdeling van de koek' tussen werknemers en bedrijven regionale verschillen voor (figuur 7). In Gelderland, Noord-Holland en Overijssel belooft het aandeel van de lonen van werknemers in de TW bijna 58%. Aan de andere kant is het aandeel voor de lonen in Groningen (44%) door de (arbeidsextensieve) gaswinning extreem laag.

Met een aandeel van de lonen in de TW van bijna 57%, behoort Limburg tot de provincies waar de werknemers een relatief groot deel van de regionale TW krijgen. Dit aandeel is in de tweede helft van de jaren '90 echter minder snel toegenomen dan landelijk, het

exploitatieresultaat groeide juist relatief snel. Het Limburgse bedrijfsleven heeft daardoor een wat betere positie verkregen om de huidige conjuncturele tegenwind te weerstaan.

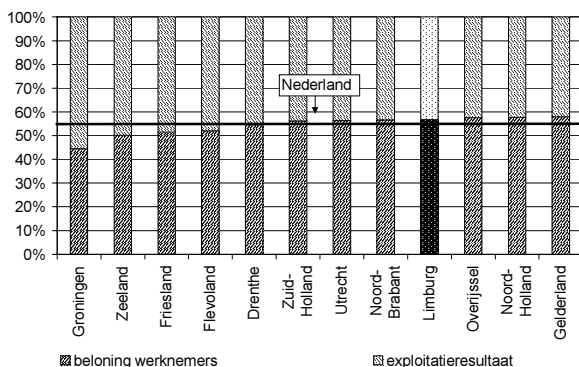
Zuid-Limburg: groot economisch gewicht en snelle groei

Uit de verdeling van het BRP en van de groei daarvan over de provincie blijkt dat zich ook binnen de provincie aanzienlijke regionaal-economische verschillen voordoen (figuur 8). Het dichtbevolkte Zuid-Limburg is goed voor 57% van het provinciale BRP en herbergt de helft van de bedrijven en 54% van de banen in Limburg. De productie per vestiging en per arbeidsplaats zijn in deze regio dan ook de hoogste in de provincie. Qua BRP per inwoner ontlieden de drie Limburgse regio's elkaar in 2000 echter nauwelijks. Zuid-Limburg betoonde zich met een (nominaal) groeicijfer van 31% in de afgelopen jaren echter wel dynamischer dan beide andere regio's. Ook landelijk behoorde de regio qua (nominale) groei van het BRP tot de kopgroep.

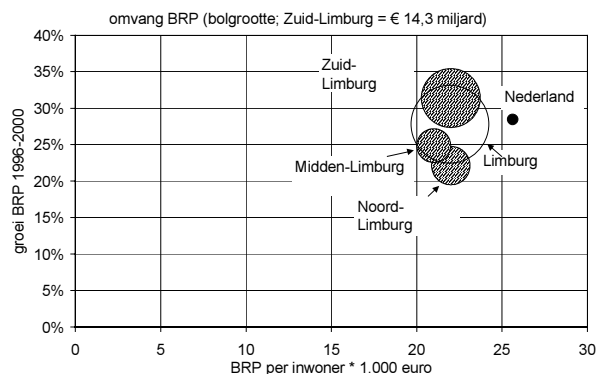
Bestemming van de geproduceerde waarde

Het nationaal of regionaal product bestaat uit de waarde die in een gebied wordt 'toegevoegd', ofwel gecreëerd. Deze *toegevoegde waarde (TW)* bestaat uit het verschil tussen de waarde van door bedrijven verkochte goederen en diensten en de kosten van de door deze bedrijven ingekochte goederen en diensten. De TW komt ten goede aan diverse 'stakeholders' en aan het bedrijf zelf. Voor de meeste bedrijven zijn de werknemers de belangrijkste 'stakeholder'. Zij zijn het immers, die de TW tot stand brengen. Bovendien vormen de loonkosten vaak de belangrijkste kostenpost. Hoge loonkosten en een sterke groei daarvan perken het *exploitatieresultaat*, het deel van de TW dat het bedrijf kan aanwenden voor zijn andere 'stakeholders', de financiers, de overheid en de eigenaren, en voor investeringen en reservering, sterk in.

Figuur 7. Bestemming toegevoegde waarde (2000).

Figuur 8. BRP omvang (2000), per inwoner (2000) en groei (1996-2000).

Economische prestatie

Sectorstructuur als teken van modernisering 'Verdienstelijking' als uiting van 'modernisering'

De afgelopen jaren nam de Nederlandse economie niet alleen sterk in omvang toe, zij veranderde ook van karakter. Door de voortdurende innovatie van producten en productieprocessen is voor

productie en distributie van goederen minder inzet van arbeid nodig. Ofwel, de (materiële) welvaart is toegenomen doordat de productiviteit in de productie- en distributieactiviteiten is gestegen. Een steeds groter deel van de arbeid kan dan ook worden ingezet in de dienstverlening. Daardoor verandert de sectorale samenstelling van de economie. Deze 'verdienstelijking' is in Nederland zeer ver voortgeschreden. De diensten nemen de helft van het BNP en de nationale werkgelegenheid en 44% van het aantal bedrijven in ons land voor hun rekening. Deze dienstverlenende bedrijven zorgen dus voor een relatief groot deel van de 'nationale koek' en de werkgelegenheid, maar de TW per baan in de dienstverlening komt niet boven het gemiddelde voor de gehele economie uit. De productieactiviteiten kennen wel een hoge TW per bedrijf en per baan.

Indeling economische activiteit

De basis voor onze welvaart wordt gelegd door 'maakactiviteiten', de productie van materiële goederen door de land- en tuinbouw, winning van delfstoffen, de industrie en de bouwnijverheid.

Distributieactiviteiten slaan de brug tussen deze producenten en de consumenten. In deze sfeer zijn bedrijven in de handel, de reparatie en het transport actief.

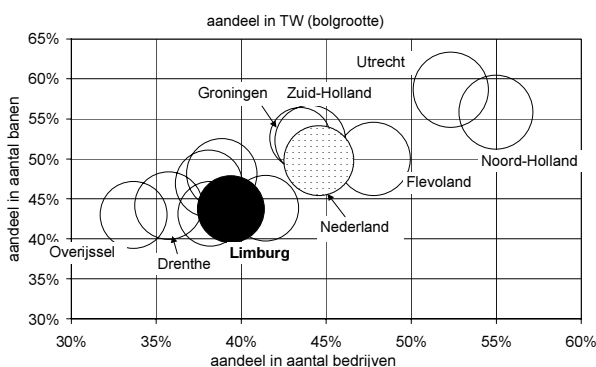
Activiteiten die zich richten op de organisatie van de samenleving en op menselijke ontwikkeling en welzijn nemen toe met de complexiteit van onze samenleving. Hierbij gaat het om dienstverlening met een niet-fysiek product, zoals de horeca en zakelijke en financiële diensten en de collectieve sector: openbaar bestuur, onderwijs en zorg.

In de 'staart van de verdienstelijking'

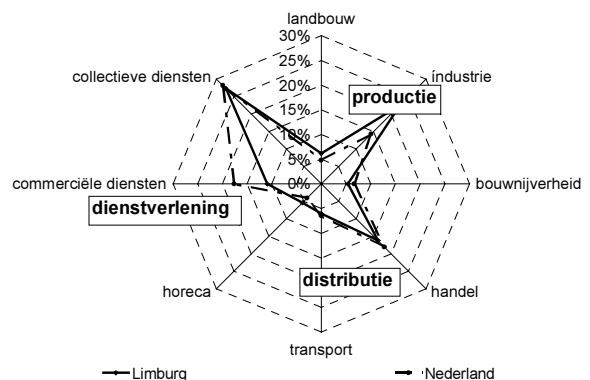
De regionale verschillen in 'verdienstelijking' zijn echter groot, vooral bij het aantal bedrijven (figuur 9). In de provincies in het westen hebben de diensten veruit het hoogste aandeel in de economie, en ook Flevoland en Groningen bevinden zich op dit aspect boven het landelijk gemiddelde. Het aandeel van de diensten in het bedrijvenbestand in Utrecht en Noord-Holland is veel hoger dan het aandeel in het aantal banen. Hierin komt het grote aantal (kleine) adviesbureaus in de Noordvleugel van de Randstad naar voren.

Overijssel en Drenthe zijn qua verdienstelijking de hekkensluiters en ook in Limburg is het aandeel van de diensten in de TW (47%) en in het aantal banen (44%) en bedrijven (39%) lager dan gemiddeld in ons land. Vooral de commerciële diensten zijn in Limburg weinig vertegenwoordigd, met uitzondering van de horeca, die hier wel een belangrijke rol speelt en die getuigt van de toeristische aantrekkingskracht van de provincie. Daarnaast zijn qua aantal vestigingen de landbouw en qua werkgelegenheid en TW de industrie belangrijk (figuur 10).

Figuur 9. Aandeel dienstverlening in provinciale economie (2000).

Figuur 10. Sectorale samenstelling werkgelegenheid (2000).

Economische prestatie

Tempo van economische modernisering 'Verdienstelijking' van de werkgelegenheid op stoom

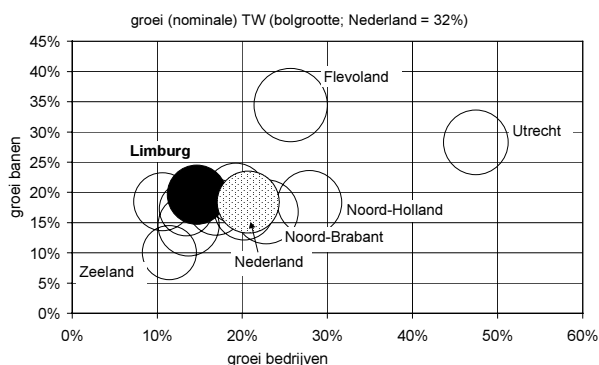
Vooral in de tweede helft van de jaren '90 zijn de dienstverlenende sectoren in ons land zeer snel gegroeid. De TW van de dienstverlening nam (nominaal) met 32% toe, het aantal bedrijven met

21% en het aantal banen met 18%. Ofwel, meer dan driekwart van de groei van het aantal bedrijven en ruim 60% van de banengroei kwam voor rekening van de dienstverlening. Hierdoor trad een verdere 'verdienstelijking' van de Nederlandse economie op, waarin Utrecht en Flevoland voorop liepen. Opmerkelijk is dat Zuid-Holland qua groei van de TW, het aantal bedrijven en het aantal banen achterbleef bij de andere Randstadprovincies. Het lijkt er op dat in deze provincie de 'verdienstelijking' over het hoogtepunt heen is.

In Limburg groeide het aandeel van de dienstverlening in de TW (+30%) en het aantal bedrijven (+15%) minder snel dan gemiddeld in ons land (figuur 11). De groei van het aantal banen in de dienstverlening was in Limburg met 20% echter wel hoger dan landelijk (figuur 12). De TW per baan in de Limburgse dienstverlening nam dus wat toe. Behalve in de industrie groeide het aantal banen ook in de andere sectoren in Limburg relatief snel, zowel

in vergelijking met de landelijke cijfers als met de groei van het aantal bedrijven.

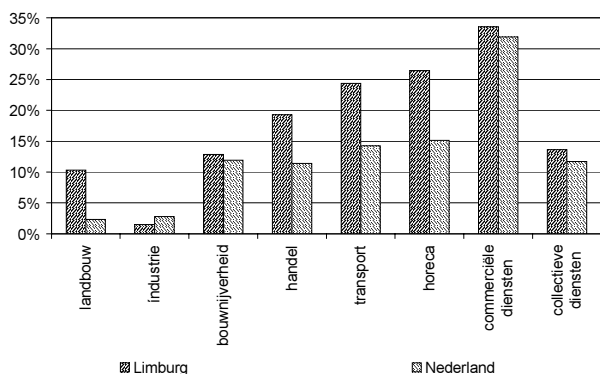
Figuur 11. Groei dienstverlening (1996-2000).

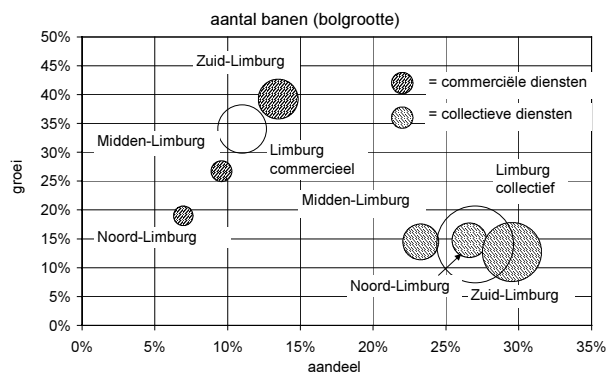
Grote regionale verschillen qua 'verdienstelijking'

Binnen de provincie doen zich grote verschillen voor qua omvang en groei van de dienstverlening (figuur 13). De 'verdienstelijking' is het verst voortgeschreden in Zuid-Limburg. Met name de collectieve sector heeft hier met ruim 75.000 banen een dominante positie. De overheid is daardoor in deze regio goed voor bijna een derde van het aantal banen. In Zuid-Limburg, en ook in de beide andere regio's, is de overheid qua werkgelegenheid dan ook tweemaal zo groot als de commerciële dienstverlening. Qua banengroei moest de collectieve dienstverlening in de tweede helft van de jaren '90 in de drie Limburgse regio's echter wel zijn meerdere erkennen in de commerciële diensten, vooral in Zuid-Limburg waar deze een groei van 39% lieten zien. De groeicijfers voor de collectieve sector lagen weliswaar veel dichterbij elkaar, maar ook hier kende Zuid-Limburg van de drie regio's de sterkste groei.

Figuur 12. Werkgelegenheidsgroei naar sector (1996-2000).

Figuur 13. Aantal banen (2000), aandeel (2000) en groei (1996-2000) van de dienstverlening.

Economische prestatie

'Moderne industrie' en 'r&d' 'Gemiddeld modern'...

Snelle groei van TW en werkgelegenheid komt niet alleen voor in de dienstverlening, maar ook in een aantal 'moderne' industriële sectoren. Hiertoe behoren (delen van) de grafische, aardolie-,

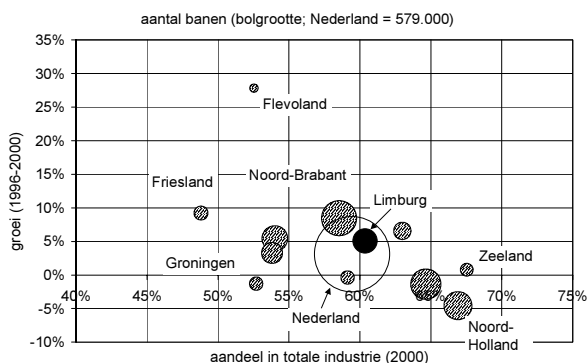
chemische en farmaceutische, metaal-, machine-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie. De 'gemiddelde' positie van Limburg qua modernisering komt ook tot uiting in het aandeel dat deze industriële sectoren in het aantal banen in de provincie hebben (figuur 14). Landelijk komen 579.000 banen voor rekening van de 'moderne' industrie, 59% van de totale industriële werkgelegenheid. Noord-Brabant heeft qua aantal banen veruit de grootste 'moderne' industrie, in Zeeland hebben de 'moderne' sectoren het hoogste aandeel in de totale industrie (68%). Flevoland kende in de tweede helft van de jaren '90 de sterkste groei (+28%). Het aandeel van de 'moderne' sectoren in de Limburgse industrie ligt met 60% praktisch op het landelijk gemiddelde maar de groei was hier in de afgelopen jaren wat sterker dan landelijk. Met name de chemische- en farmaceutische, electrotechnische en de

transportmiddelenindustrie zijn in Limburg goed vertegenwoordigd (figuur 15).

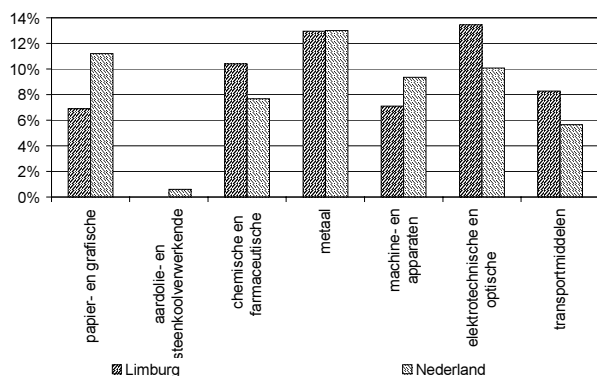
... en gemiddelde 'research & development'-inspanning

In vergelijking met andere OESO-landen zijn de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in Nederland laag. Deze onderzoeks- en ontwikkelingsinspanningen vinden bovendien voornamelijk plaats bij enkele grote bedrijven en overheidsinstellingen. Daardoor is de 'research & development' in Nederland geconcentreerd in slechts enkele provincies. Meer dan 60% van de investeringen en werkgelegenheid in onderzoek en ontwikkeling komt voor rekening van de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant, terwijl het aandeel van deze provincies in de totale werkgelegenheid 'slechts' 54% bedraagt. Het Limburgse aandeel in de Nederlandse 'research & development' bedraagt 7% (figuur 16). Limburg is daarmee ook op het gebied van economische modernisering door onderzoek en ontwikkeling een 'middenmoter'.

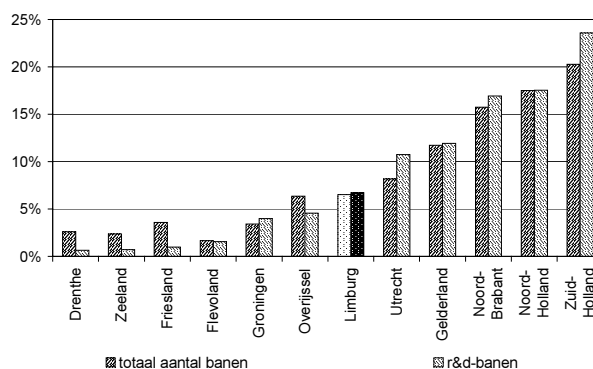
Figuur 14. Omvang en aandeel (2000) en groei (1996-2000) 'moderne industrie'.

Figuur 15. Aandeel 'moderne industrie' in totale industrie (2000).

Figuur 16. Aandeel in totaal aantal banen en 'r&d'-banen (1998).

Economische prestatie

De invloed van het productiemilieu

Sectorstructuur of productiemilieu?

Voor het wat achterblijven van de economische groei in Limburg bij de landelijke ontwikkeling kunnen globaal twee oorzaken worden aangevoerd: de specifieke sectorale samenstelling van de

regionale economie en de regionale omstandigheden voor het bedrijfsleven, bijvoorbeeld qua huisvesting of qua arbeidsmarkt. In de figuren hieronder wordt voor de ontwikkeling van het aantal bedrijven en het aantal banen in de Nederlandse provincies getoond in hoeverre de groei die deze met de landelijke groeicijfers zouden hebben doorgemaakt afwijkt van de werkelijke groei. De omvang van de 'bollen' geeft de verwachte groei weer, de witte bol in het midden van het assenkruis de werkelijke (nationale) groei. De plaats van de 'bollen' ten opzichte van het assenkruis duidt de invloed van de sectorale ontwikkeling (X-as) en de invloed van het regionale productiemilieu aan (Y-as).

Shift-shareanalyse

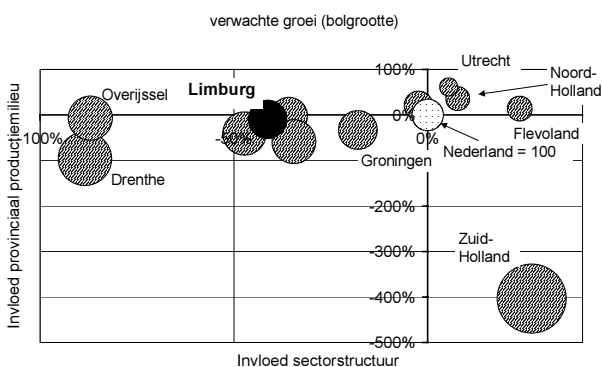
Een shift-shareanalyse verdeelt de economische groei in een gebied over een sectorale en een regionale factor. De sectorale factor is gebaseerd op de sectorstructuur, de aard van de regionale economie die ten grondslag ligt aan de ontwikkeling. De economische structuur in een gebied is bijvoorbeeld zwak als sectoren die landelijk slecht presteren er sterk vertegenwoordigd zijn. De regionale factor is het verschil tussen de groei van sectoren in een gebied en de landelijke groei van die sectoren. Als sectoren in een regio sterker groeien dan landelijk, duidt dit op een gunstig ondernemingsklimaat in die regio. Deze groeit dan harder dan op grond van de structuur verwacht mocht worden.

Groei wat hoger dan verwacht

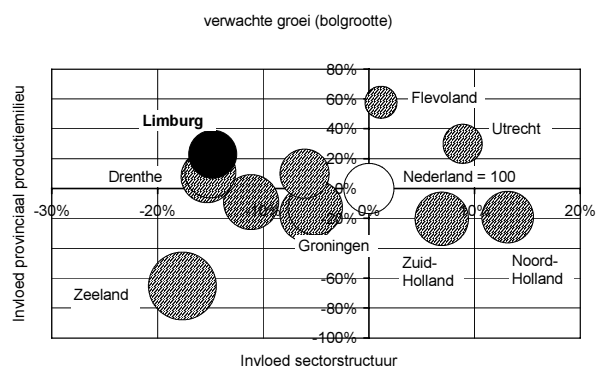
Als de provincies worden ingedeeld naar de invloed van de sectorale en de regionale factor op de groei van het

aantal bedrijven en banen, blijkt dat alleen in Utrecht en Flevoland beide factoren een positieve invloed hebben gehad (figuren 17 en 18). Noord- en Zuid-Holland kenden in 1996 weliswaar een gunstige Ausgangssituatie, maar het productiemilieu heeft met name in Zuid-Holland een ongunstige invloed gehad. De andere provincies kenden praktisch alle een ongunstige sectorstructuur, die in de meeste gevallen niet door gunstige productieomstandigheden kon worden gecompenseerd. De gerealiseerde groei in deze provincies is kleiner dan de verwachte (de 'bollen' zijn groter dan de 'bol' op het assenkruis). Uitzonderingen zijn Noord-Brabant voor zowel de banen- als bedrijvengroei en Limburg voor alleen de banengroei. Het aantal banen oversteeg de verwachting met 8%, het aantal bedrijven bleef juist 52% achter bij de verwachting. De sectorstructuur in Limburg was in 1996 een stuk minder gunstig dan in Noord-Brabant. Het productiemilieu is hier echter relatief gunstig gebleken voor groei van de werkgelegenheid.

Figuur 17. Afwijking van de verwachte groei aantal bedrijven (1996-2000).

Figuur 18. Afwijking van de verwachte groei aantal banen (1996-2000).

Stad en land in Nederland

Productiemilieu in verstedelijkingsperspectief Regionaal productiemilieu

Economische ontwikkeling is het resultaat van de activiteiten die individuele ondernemingen ontplooiën. Een onderneming staat echter niet op zichzelf. Haar handelen wordt beïnvloed door

kenmerken van de samenleving waarin zij opereert. Deze kenmerken hebben alle een ruimtelijke dimensie, ofwel zij zorgen voor verschillen tussen landen, regio's en gemeenten. Zo maken de potentie van de afzetmarkt, het belastingregime en de regelgeving een land als vestigingsplaats meer of minder aantrekkelijk voor een onderneming. Binnen een land onderscheiden verschillende streken, provincies, zich van elkaar door verschillen in arbeidsklimaat, aanwezigheid van toeleveranciers, subsidiemogelijkheden en woon- en leefklimaat. Tot slot onderscheiden binnen een regio gemeenten zich qua aantrekkelijkheid voor een onderneming door de bereikbaarheid en de huisvesting.

Gemeenten naar verstedelijkingsgraad

De CBS-indeling van gemeenten naar stedelijkheid kent vijf categorieën, van 'zeer sterk stedelijk' bij 2.500 of meer adressen per km², tot 'niet stedelijk', bij minder dan 500 adressen per km². De categorie van de 'zeer sterk stedelijke gemeenten' wordt gevormd door de twaalf dichtstbevolkte gemeenten in ons land, zoals Amsterdam en Voorburg. De meeste andere grote gemeenten, zoals Amersfoort en Enschede, behoren tot de 'sterk stedelijke'. Bij de 'matig stedelijke gemeenten', met 1.000 tot 1.500 adressen per km² overheersen voorsteden als Geldrop en Houten (suburbia). Bij de 'weinig stedelijke' gemeenten gaat het veelal om landelijke gebied met een kern van behoorlijke omvang, zoals Leek, Mierlo of Simpelveld. De 'niet stedelijke gemeenten', zoals Brederwiede, Borsele en Rijnwaarden, ontberen doorgaans zo'n kern.

Verschillen naar verstedelijkingsgraad

In het vorige hoofdstuk bleek dat de verschillende provincies in ons land (nog) grote verschillen in

economische ontwikkeling vertonen en dat de regionale productieomstandigheden daarbij vaak een grote rol spelen. Deze sociale, economische en ruimtelijke verschillen doen zich echter niet alleen tussen provincies voor, maar ook tussen gemeenten. Als de Nederlandse gemeenten op grond van het aantal adressen per km² in categorieën worden ingedeeld, ontstaat het beeld van een 'drieslag' van (zeer) sterk stedelijke, suburbane en (zeer) landelijke gemeenten met elk een uitgesproken eigen karakter en een specifieke ontwikkeling. 'Suburbia' vormt in Nederland het hart van de maatschappelijke en economische ontwikkeling. De (grote) steden en het landelijk gebied blijven qua tempo van de ontwikkeling (ver) achter bij deze 'voorsteden'. Er is in een (groot) aantal stedelijke en landelijke gemeenten zelfs sprake van respectievelijk een 'grootstedelijke problematiek' en een afnemende 'leefbaarheid'. In de volgende hoofdstukken worden 'stad en land' in Limburg belicht (figuur 19). Als kader voor deze Limburgse situatie komen hieronder in het kort de verschillen tussen de verstedelijkingscategorieën op landelijk niveau aan de orde.

(Groot)stedelijke problematiek en leefbaarheid

De (grote) steden in Nederland zijn 'incomplete', geworden. Er is geen sprake meer van differentiatie tussen verschillende groepen bewoners, 'werken en ontspannen, individualiteit en collectiviteit, wonen en openbaarheid'. De stedelijke bevolking vormt steeds minder een afspiegeling van de landelijke, neemt minder deel aan maatschappelijke activiteiten en heeft minder mogelijkheden tot maatschappelijke ontplooiing. Het schort in de (grote) steden aan werkgelegenheid, veiligheid, leefbaarheid en de inburgering van migranten laat te wensen over. Ook in het landelijk gebied schort het aan 'leefbaarheid': 'de mogelijkheid die de fysieke omgeving, het sociale klimaat, de inkomenssituatie en de situatie met betrekking tot de sociale zekerheid aan de bewoners verschaffen om een door hen gewenste leefwijze vorm te geven'.

Verstedelijkingscategorieën in Limburg

In 2000 telde Limburg 54 gemeenten, waarvan er drie 'sterk stedelijk' waren: Heerlen, Maastricht en Venlo. 'Zeer sterk stedelijke' gemeenten kwamen in de provincie niet voor. Brunssum, Geleen, Kerkrade, Landgraaf, Roermond, Sittard en Weert waren in 2000 'matig stedelijk'.

Tot de 'weinig stedelijke' gemeenten' behoorden onder andere Meerssen, Venray en Vaals behoren. Tot slot telde de provincie 29 'niet-stedelijke' gemeenten (zie figuur 1).

Stad en land in Nederland

Specifieke samenstelling en groei bevolking Bevolking, voorzieningen en bedrijvigheid in Nederland

Nederland is een dichtbevolkt en sterk verstedelijkt land. Volgens de definitie die de OESO hanteert, kent Nederland zelfs geen 'rural communities' meer, maar alleen 'urban communities'.

Niettemin doen zich tussen de door het CBS onderkende verstedelijkingscategorieën van Nederlandse gemeenten opmerkelijke verschillen voor in de omvang, groei en samenstelling van de bevolking, het welzijnsniveau en de economische structuur en ontwikkeling.

Omvang en kenmerken van de lokale bevolking

De economische ontwikkeling in een gebied wordt in belangrijke mate bepaald door de omvang en de aard van de bevolking. Ten eerste vormt de regionale bevolking een belangrijke afzetmarkt voor het (lokale) bedrijfsleven en levert zij het draagvlak voor allerlei voorzieningen. *Omvang en groei* van de bevolking zijn daarom belangrijke aspecten. Daarbij zijn de *eigenschappen* van de bevolking, zoals leeftijd en herkomst, bepalend voor de richting waarin deze afzetmarkt zich ontwikkelt. Ten tweede is de bevolking de bron van de belangrijkste productiefactor voor dat lokale bedrijfsleven: arbeid. De arbeidsparticipatie en het opleidingsniveau van de bevolking zijn in dit opzicht belangrijke *eigenschappen*.

Bevolking geconcentreerd in steden, groei vooral in suburbia

In de 65 (zeer) sterk stedelijke gemeenten in ons land wonen 6,7 miljoen mensen, die tezamen 43% van de bevolking uitmaken. 'Suburbia' (92 gemeenten) is goed voor 20% van de bevolking en in de 381 'landelijke' gemeenten wonen 5,9 miljoen inwoners (37%). De Nederlandse bevolking groeide in de tweede helft van de jaren '90 met driekwart procent per jaar. De middelgrote steden en de voorsteden groeiden veruit het sterkst (+1,1% per jaar), de steden rond het landelijke

gemiddelde en het landelijk gebied veel minder (+0,5%; figuur 20).

Deze groeiverschillen waren vooral het gevolg van migratie. De steden en 'suburbia' groeiden dankzij een (hoog) vestigingsoverschot. Aanzienlijke delen van het landelijk gebied zagen echter meer mensen vertrekken dan er zich vestigden. Deze gemeenten groeiden alleen door natuurlijke aanwas. Deze natuurlijke bevolkingsgroei nam toe met de 'landelijkheid' van een gemeente.

Specifieke samenstelling van de bevolking naar leeftijd ...

Naast omvang en groeitempo verschillen stad, voorstad en landelijk gebied ook qua samenstelling van de bevolking, zowel qua leeftijd en etnische achtergrond als in de persoonlijke levenssfeer. De Nederlander maakt gedurende zijn leven een 'trektocht' door de verstedelijkingscategorieën. Jongeren, die in 'suburbia' en het landelijk gebied een groot aandeel van de bevolking uitmaken, trekken voor werk of studie naar de steden. Daar zijn de groepen tot 40 jaar dan ook sterk aanwezig. Voor gezinsvorming verhuist men echter (weer) naar 'suburbia' en zodra de kinderen de deur uit zijn (weer) naar het landelijk gebied voor 'rust & ruimte'. Het aandeel van de groep van 40 tot 65 jaar is in het landelijk gebied dan ook hoog. Ouderen keren het landelijk gebied echter de rug toe zodra zij gebrekkig worden en niet meer op eigen kracht mobiel kunnen zijn.

... en naar etnische herkomst en persoonlijke levenssfeer

Verschillen in etnische samenstelling van de bevolking tussen 'stad en land' duiden er op dat de 'multiculturele samenleving' vooralsnog een sterk stedelijk fenomeen is. In 2000 woonde driekwart van de niet-westerse allochtonen in de (zeer) sterk stedelijke gemeenten. De groei van het aantal allochtonen nam echter toe naarmate een gemeente 'landelijker' was. Daarnaast woont in (zeer) sterk stedelijke gemeenten een groot deel van de bevolking in één- of tweepersoonshuishoudens (40%), in 'suburbia' en in het landelijk gebied doorgaans minder dan 20%. Tot slot bleek bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1998 een frappant patroon qua stemgedrag: het aandeel van het CDA nam toe naarmate een gemeente landelijker is, het aandeel van de PvdA was destijds het hoogst in de grote steden en in het landelijk gebied en de liberale partijen hadden het grootste aandeel in 'suburbia'.

Stad en land in Nederland

Verschillen in welvaart en voorzieningen Welvarend 'suburbia'

Welvaart en welzijn vormen een derde aspect waarop 'stad' en 'land' verschillen. Ook hierbij verkeren de bewoners van de matig stedelijke gemeenten in ons land in de beste positie. Het gemiddeld inkomen per (gestandaardiseerd) huishouden is in 'suburbia' een paar procent hoger dan in het landelijk gebied. Het verschil met de sterk stedelijke gemeenten bedraagt echter wel meer dan 10%. Het gemiddeld vermogen per vermogensbezitter is in de steden juist hoger dan in het landelijk gebied. Ook nu weer spannen de matig stedelijke gemeenten de kroon.

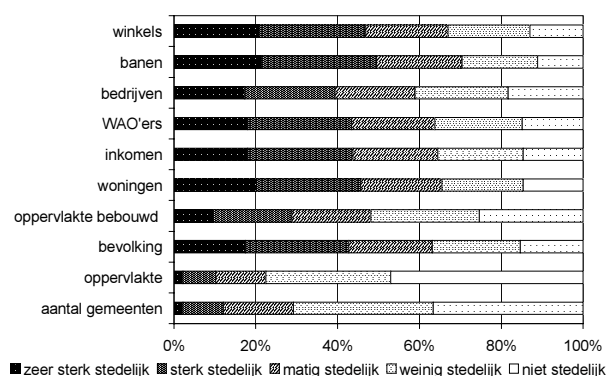
Arbeidsparticipatie en arbeidsongeschiktheid hand in hand

Een belangrijk aspect bij dit welvaarts patroon is de hoge arbeidsdeelname in de matig stedelijke gemeenten. In het landelijk gebied en in de steden is het aandeel van de werkende bevolking (veel) kleiner, hetzij door het grote aantal mensen dat niet kan of wil werken, hetzij door werkloosheid. De 'prijs voor succes' van 'suburbia' is het opvallend hoge aandeel van de WAO-ers in de beroepsbevolking en de sterke stijging daarvan.

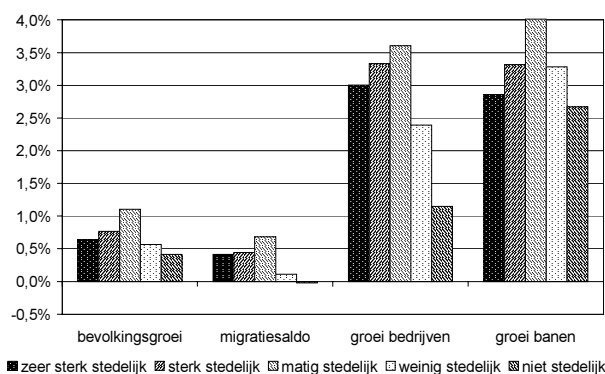
(Te) veel rust en ruimte in het landelijk gebied

Een ander vermogensaspect, de gemiddelde woningwaarde neemt echter toe naarmate een gemeente 'landelijker' is. Hetzelfde geldt voor de ruimte die voor woningen, bedrijven, voorzieningen en infrastructuur ter beschikking staat. Bewoners van het landelijk gebied hebben niet alleen meer 'de ruimte', maar gebruiken deze ruimte ook minder intensief. Daarnaast hebben ze per persoon de beschikking over een ruim aanbod van 'basisvoorzieningen'. Dat zijn voorzieningen die vaak of door velen worden gebruikt, zoals scholen en supermarkten. Typische 'centrumvoorzieningen', zoals winkels voor luxe goederen en middelbare scholen, zijn echter vooral in de steden te vinden en vormen de dragers voor de streekfunctie van de steden. De matige 'leefbaarheid' in het landelijk gebied blijkt uit het lage voorzieningenaanbod per km². De achterkant van de medaille van 'rust en ruimte' is de gemiddeld grote afstand die bewoners moeten afleggen om van voorzieningen gebruik te maken. Daar staat tegenover dat de criminaliteit in het landelijk gebied (per inwoner) veel lager is dan in de steden.

Figuur 19. Sociaal-economische kenmerken van Nederland naar verstedelijkingscategorie (1996/2000).

Figuur 20. Gemiddelde ontwikkeling per jaar (1996-2000).

Stad en land in Nederland

Economische groei en stagnatie

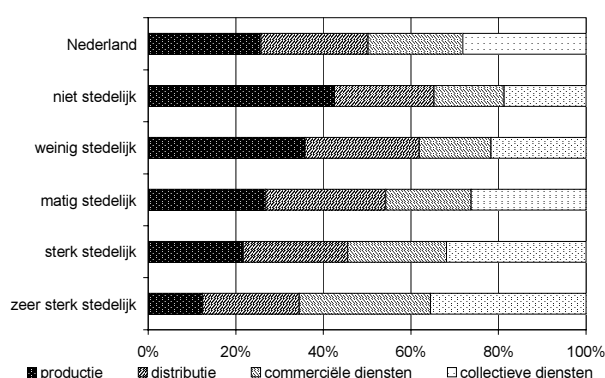
Vershil in omvang en samenstelling van de economie ...

De verdeling van het bedrijfsleven en de werkgelegenheid over steden, voorsteden en landelijk gebied komt overeen met de verdeling van de bevolking. In de (zeer) sterk stedelijke gemeenten zijn bijna 330.000 bedrijven gevestigd, ofwel 39% van het Nederlandse bedrijfsleven. Deze zijn goed voor de helft van de Nederlandse werkgelegenheid, ruim 3,5 miljoen banen. Ook in 'suburbia' is het aandeel in de werkgelegenheid (21%) wat groter dan het aandeel in het aantal bedrijven (19%). Het landelijk gebied herbergt 340.000 bedrijven (40%) met 2,1 miljoen banen (30%). De spreiding van de 90.000 hectare bedrijventerrein in ons land komt overeen met de verdeling van het bedrijfsleven over de verstedelijkingscategorieën. In de zeer sterk stedelijke gemeenten wordt dit terrein overigens weinig efficiënt gebruikt, in de sterk stedelijke gemeenten juist zeer efficiënt. De grote steden (in het westen) nemen bovendien een zeer groot deel van de landelijke kantoorvoorraad voor hun rekening. Steden zijn dan ook (nog steeds) werkgelegenheidscentra. Er zijn daar ten opzichte van de omvang van de beroepsbevolking veel meer banen dan in het landelijk gebied. Voor iedere honderd werkenden tellen de steden 110 tot 120 banen, het landelijk gebied 70 tot 80. Daarnaast verschilt ook de sectorale samenstelling van de economie tussen de verschillende verstedelijkingscategorieën (figuur 21). In de zeer sterk stedelijke gemeenten neemt de dienstverlening tweederde van de werkgelegenheid voor haar rekening. In het landelijk gebied is dat slechts eenderde. Daar zijn juist de productieactiviteiten prominent aanwezig, niet alleen de agrarische sector, maar even goed de industrie en de bouwnijverheid (figuur 22).

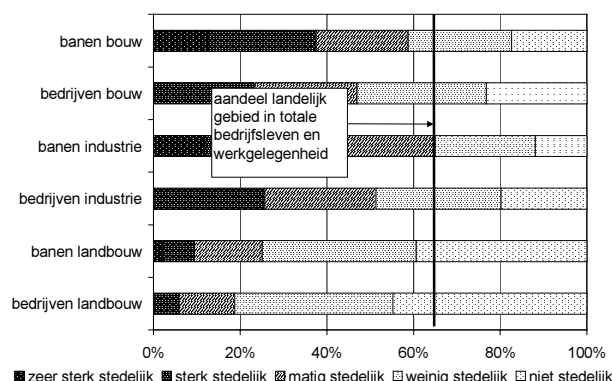
... en verschil in dynamiek

De economische dynamiek in ons land was de afgelopen jaren het grootst in de matig stedelijke gemeenten (figuur 20). Zowel de groei van het aantal bedrijven (+14%) als de groei van de werkgelegenheid (+16%) stak er met kop en schouders boven de gemiddelde groei in ons land uit (respectievelijk +11% en +13%). In de steden en in het landelijk gebied was de groei beduidend minder sterk. Het verschil in 'verdienstelijking' tussen 'stad' en 'land' werd door de ontwikkeling van de afgelopen jaren bovendien verder versterkt. Ook lijkt het bedrijfsleven in de steden veel dynamischer te zijn dan in het landelijk gebied. Er worden meer bedrijven gestart en meer nevenvestigingen opgericht, maar ook meer bedrijven opgeheven dan in landelijke gemeenten. Per saldo vertonen steden daardoor een 'sterfteoverschot' voor bedrijven. Bovendien hebben steden doorgaans een vertrekoverschot voor bedrijven en het landelijk gebied juist een vestigingsoverschot. Steden mogen dan dynamischer zijn, het landelijk gebied is duurzamer.

Figuur 21. Werkgelegenheid naar activiteit (2000).

Figuur 22. Werkgelegenheid productiesectoren naar verstedelijkingscategorie (2000).

Bevolkingsontwikkeling

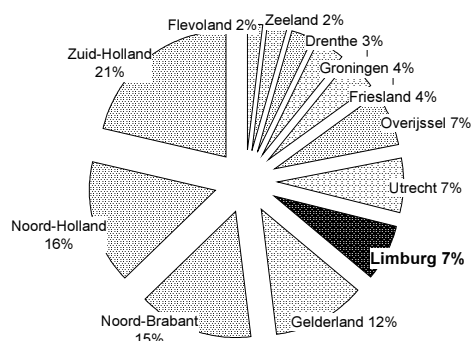
'Demografische rust'

Sterk geconcentreerde verstedelijking

Limburg telde in 2000 ruim 1.141.000 inwoners, ofwel 7% van de Nederlandse bevolking (figuur 23). Daarmee behoort de provincie, evenals Utrecht en Overijssel, qua bevolkingsomvang tot de

'middenmoters' onder de provincie van ons land. In de Zuid-Nederlandse provincies Noord-Brabant, Limburg en Zeeland tezamen woont bijna een kwart van de Nederlandse bevolking, in de drie westelijke provincies 44%. Ondanks de sterke verstedelijking van de afgelopen decennia heeft een groot deel van Limburg nog altijd 'landelijke' trekken. In 2000 woonde hier 49% van de bevolking in een weinig of niet stedelijke gemeente, landelijk bedroeg dat aandeel toen 37%. Een kwart van de bevolking woont in de drie sterk stedelijke gemeenten Heerlen, Maastricht en Venlo, en eveneens een kwart in zeven matig stedelijke gemeenten. Steden en landelijk gebied zijn echter zeer ongelijkmatig over de provincie gespreid. Van de 582.000 inwoners in de Limburgse sterk en matig stedelijke gemeenten, woonden er 434.000 in het zuiden van de provincie.

Figuur 23. Provinciale aandelen in de Nederlandse bevolking (2000).

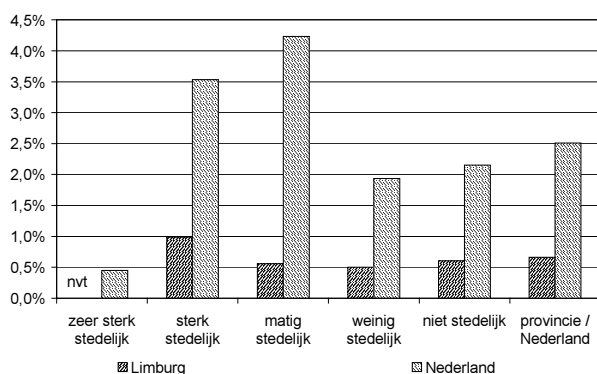

Geringe groei vooral in de steden

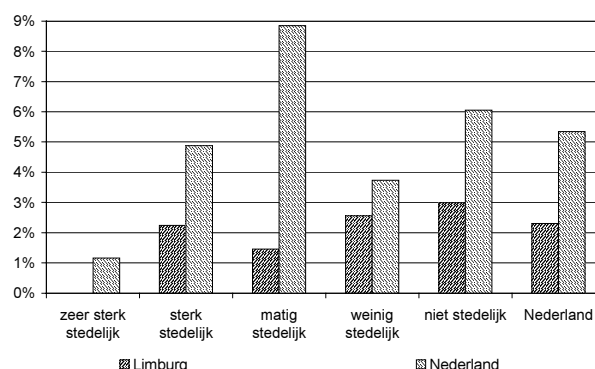
De Limburgse bevolking nam in de tweede helft van de jaren '90 met slechts 7.500 personen toe. De bevolkingsgroei in de provincie (+0,7%) bleef dan ook ver achter bij het landelijk gemiddelde (+2,5%). Deze demografische stagnatie deed zich in alle verstedelijkingscategorieën voor. De drie sterk stedelijke gemeenten kenden nog de sterkste bevolkingstoename (+1%). De verdeling van de groei over de verstedelijkingscategorieën week daardoor in Limburg af van de landelijke verdeling (figuur 24). In de provincie kwam bijna 60% van de groei in de sterk en matig stedelijke gemeenten terecht. Landelijk bedroeg het aandeel van de steden en de voorsteden in de groei van de bevolking slechts 40%, in het westen van het land is dat echter meer dan 80%.

Naar verwachting zal ook in het lopende decennium de bevolkingsgroei in Limburg minder sterk blijken te zijn dan de landelijke (figuur 25). Met name in het landelijk gebied zal de bevolkingsgroei waarschijnlijk wat aantrekken. Aan het beeld van de groei voor de verschillende verstedelijkingscategorieën van gemeenten zal verder echter weinig veranderen.

Figuur 24. Bevolkingsgroei naar verstedelijkingscategorie (1996-2000).

Figuur 25. Verwachte bevolkingsgroei naar verstedelijkingscategorie (1998-2010).

Bevolkingsontwikkeling

'Jong-productieven' verlaten de steden

Sterkste bevolkingsgroei in de steden dankzij vestigingsoverschot

De stagnatie qua bevolkingsontwikkeling² waarvan in de tweede helft van de jaren '90 in Limburg sprake was, was zowel het gevolg van een geringe natuurlijke groei als van een geringe migratie (figuur 26). In de steden was sprake van een sterfteoverschot en in de andere Limburgse verstedelijkingscategorieën was het geboorteoverschot met waarden tussen 0,1% en 0,4% wat lager dan landelijk. Anderzijds kenden Heerlen, Maastricht en Venlo een voor sterk stedelijke gemeenten gebruikelijk vestigingsoverschot van 0,4% per jaar. In de matig stedelijke gemeenten bleef het vestigingsoverschot echter ver achter bij het landelijk gemiddelde en het landelijk gebied zag zelfs flink wat meer mensen vertrekken dan er zich vestigden. Per saldo groeiden daardoor de steden in Limburg het sterkst.

Componenten van de bevolkingsgroei

Verandering in de bevolkingsomvang in een gebied is het resultaat van de natuurlijke bevolkingsgroei en het migratiesaldo. De *natuurlijke bevolkingsgroei* is het saldo van het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Als het aantal geboorten het aantal sterfgevallen overtreft is sprake van een geboorteoverschot. Bij een sterfteoverschot is dit juist andersom. Het *migratiesaldo* is het saldo van het aantal mensen dat zich in een gebied vestigt en het aantal mensen dat een gebied verlaat. Als meer mensen zich in een gebied vestigen dan het gebied verlaten, is er sprake van een vestigingsoverschot. Bij een vertrekoverschot overtreft het aantal vertrekkende personen het aantal mensen dat zich in een gebied vestigt.

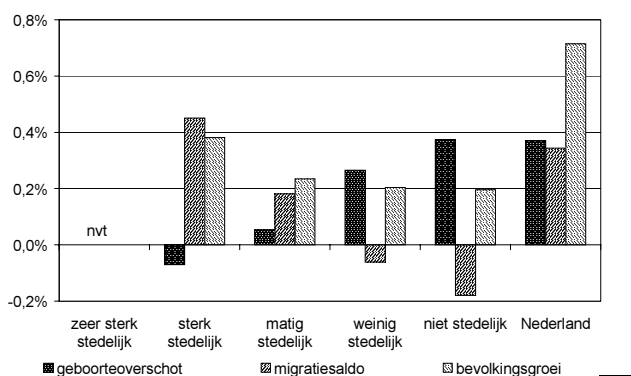
Jong-productieven verlaten de steden

De Limburgse steden vertoonden in de afgelopen jaren het voor (voor)steden gebruikelijke beeld van een toestroom van jongeren (figuur 27). In Heerlen,

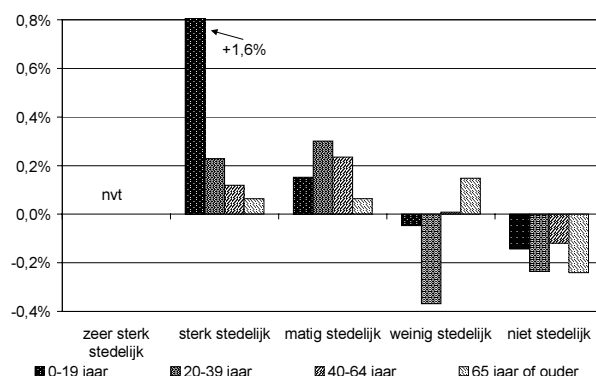
Maastricht en Venlo werd het vestigingsoverschot met name veroorzaakt door de categorie tot 20 jaar, maar deze steden waren anders dan gebruikelijk ook voor de andere leeftijdscategorieën aantrekkelijk. Ook in de matig stedelijke gemeenten kenden alle leeftijdscategorieën een (relatief laag) vestigingsoverschot.

Het migratiepatroon voor de weinig stedelijke gemeenten in Limburg in de tweede helft van de jaren '90 was gebruikelijk voor het landelijk gebied in Nederland. De leeftijdscategorie tot 40 jaar trok er per saldo weg, de groep van 40 jaar of ouder vertoonde er een vestigingsoverschot. Voor 'empty nesters' boden de landelijke gemeenten met een behoorlijke (verzorgings)kern een aantrekkelijke woonplaats. Gemeenten die zo'n kern ontberen raakten echter niet alleen de jongeren kwijt, maar ook de ouderen. Overigens verloopt in alle verstedelijkingscategorieën in Limburg de vergrijzing sneller dan landelijk (figuur 28).

Figuur 26. Omvang en samenstelling bevolkingsgroei in Limburg (1996-2000).

Figuur 27. Samenstelling migratiesaldo naar verstedelijkingscategorie in Limburg (1996-2000).

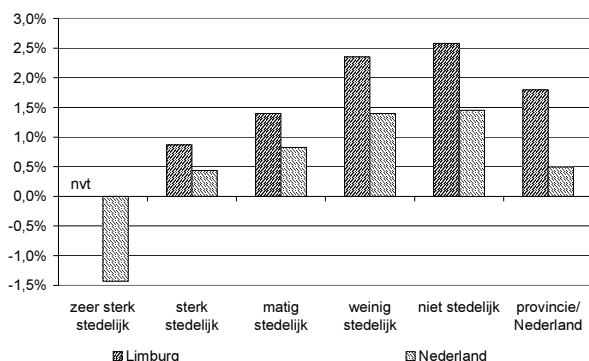
² Deze bevolkingscijfers kunnen door 'saldocorrecties' door CBS afwijken van de cijfers op de vorige pagina.

Bevolkingssamenstelling

Leeftijd, huishouden en stemgedrag Weinig 'jong-productieven', veel 'empty nesters'

Niet alleen de groei, ook de samenstelling van de Limburgse bevolking vertoont verschillen per verstedelijkingscategorie van gemeenten. Ten eerste kennen 'stad' en 'land' in Limburg een 'eigen' leeftijdsopbouw, die overigens grotendeels overeen komt met het landelijke beeld per verstedelijkingscategorie (figuur 29). Het aandeel van de jongeren (21%) en de leeftijdscategorie van 40 tot 65 jaar (30%) is in Heerlen, Maastricht en Venlo, zoals gebruikelijk in steden, relatief laag. Het aandeel van deze categorieën loopt op naarmate een gemeente een meer 'landelijk' karakter heeft. De groep van 20 tot 40 jaar (30%) en de ouderen maken in de stad juist een relatief groot deel van de bevolking uit. Het aandeel van deze leeftijdscategorieën neemt ook in Limburg af met de stedelijkheid van een gemeente. Overigens is de groep 'jong-productieven' in alle Limburgse gemeenten relatief klein en de groep van 40 tot 65 jaar, na het uitvliegen van de kinderen 'empty nesters' genoemd, relatief groot. In het landelijk gebied in de provincie is bovendien het aandeel van de jongeren klein in vergelijking met het landelijke beeld.

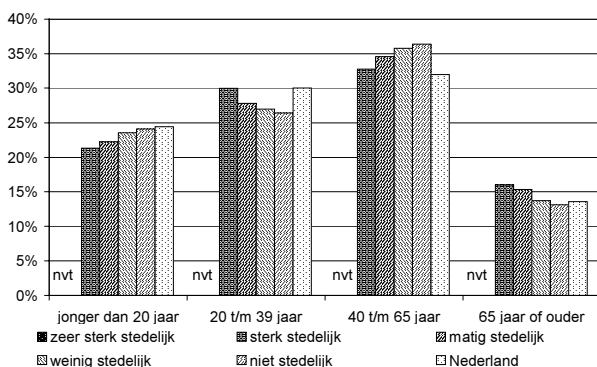
Figuur 28. Ontwikkeling aandeel ouderen in procentpunten (1996-2000).

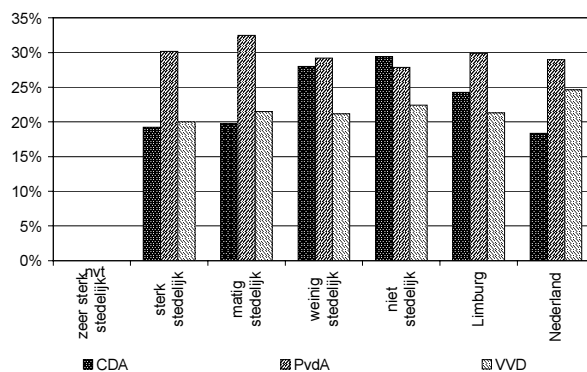
Gebruikelijk patroon persoonlijke levenssfeer

Een tweede verschil in bevolkingssamenstelling tussen 'stad' en 'land' is te vinden in de 'persoonlijke levenssfeer', in de huishoudensamenstelling en het stemgedrag. Ook in Limburg woont in de steden een relatief groot deel van de bevolking buiten het verband van een gezin (30%). In het landelijk gebied daalt het aandeel van de één- en tweepersoonshuishoudens in de bevolking naar de gebruikelijke waarde van 15% tot 20%. Het stemgedrag in Limburg wijkt wel wat af van het landelijke patroon. De PvdA was hier in de matig stedelijke gemeenten veel sterker vertegenwoordigd dan gemiddeld in deze categorie. Deze Limburgse gemeenten tonen daarmee een sterk stedelijk gezicht. De VVD was juist in het landelijk gebied in Limburg sterk, wat deze gemeenten een meer 'suburbaan' trekje gaf. Het CDA vertoonde bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1998 in Limburg het gebruikelijke beeld van een met de 'landelijkheid' van een gemeente toenemende aanhang (figuur 30).

Figuur 29. Samenstelling van de bevolking in Limburg naar leeftijd (2000).

Figuur 30. Stemgedrag Tweede Kamerverkiezingen in Limburg (1998).

Bevolkingssamenstelling

Multiculturele samenleving

Laag aandeel allochtone bevolking in Limburg ...

Een derde verschil in de bevolkingssamenstelling tussen steden en het landelijk gebied in Nederland betreft het aandeel van de allochtone bevolking. Limburg telde in 2000 bijna 50.000

allochtonen, die hier met 4% een veel kleiner deel van de bevolking uitmaakten dan landelijk (9%). Dit geringe aandeel was bovendien in alle verstedelijkingscategoriën in de provincie aan de orde. De multiculturele samenleving is in Limburg dus nog niet zo ver voortgeschreden als gemiddeld in ons land het geval is. Wel komt het verspreidingspatroon van allochtonen over de verstedelijkingscategoriën in Limburg overeen met het landelijke. Door historische en sociologische oorzaken en ook door de aard van het woningaanbod is het allochtone aandeel het hoogst in de stedelijke gemeenten en neemt het af naarmate een gemeente minder stedelijk is (figuur 31). In het landelijk gebied in Limburg hebben allochtonen overigens een fractioneel hoger aandeel (2% tot 4%) dan gemiddeld in het Nederlandse landelijk gebied

Allochtonen in Nederland

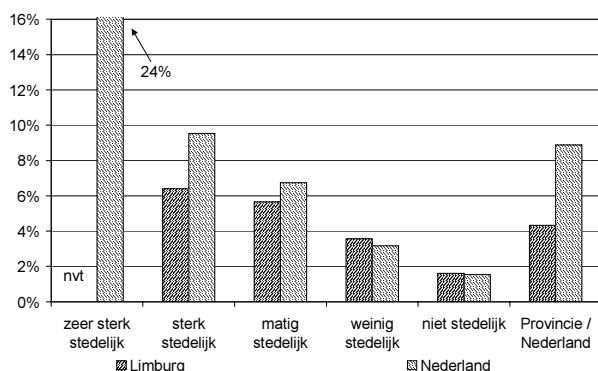
CBS definieert (niet-Westerse) allochtonen als volgt: personen die in het (niet-Westerse) buitenland geboren zijn en van wie tenminste één ouder ook in het buitenland geboren is (eerste generatie) en personen die in Nederland geboren zijn en van wie beide ouders in het (niet-Westerse) buitenland geboren zijn (tweede generatie). Volgens deze definitie telde Nederland in 2000 ruim 1,4 miljoen (niet-Westerse) allochtonen.

Sterke groei in landelijk gebied

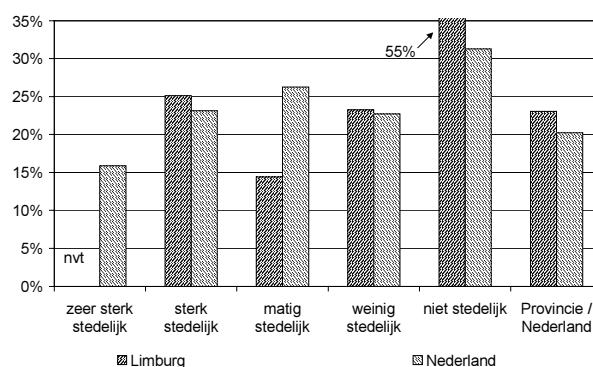
Het aantal allochtonen is in de tweede helft van de jaren '90 in Limburg met 23% wat sterker toegenomen dan landelijk (figuur 32). Het aandeel van Limburg in de allochtone bevolking in Nederland (3,5%) is daardoor echter niet gewijzigd. De allochtone bevolking is (nog steeds) in hoge mate geconcentreerd in de grote steden in het westen van het land.

Anders dan het aandeel van de allochtone bevolking was de groei van het aantal allochtonen in Limburg in bijna alle verstedelijkingscategoriën groter dan de landelijke voor deze categoriën. Het groeipatroon van de allochtone bevolking in Limburg over de verstedelijkingscategoriën week bovendien af van het gebruikelijke. In het landelijk gebied was de groei van het aantal allochtonen met 1.700 personen in relatieve zin extreem hoog (+55%). In de matig stedelijke gemeenten bleef de groei juist ver achter bij de landelijke groei voor deze categorie. Daardoor vertoonden deze, met name Zuid-Limburgse gemeenten, een sterk stedelijk gezicht.

Figuur 31. Aandeel allochtone bevolking in totale bevolking (2000).

Figuur 32. Ontwikkeling allochtone bevolking (1996-2000).

Bevolkingssamenstelling

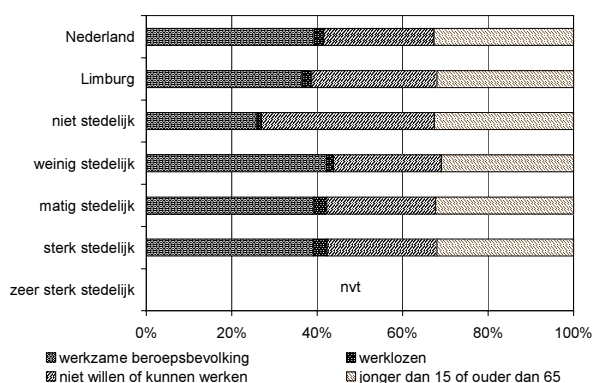
Economische basis

Participatiegraad laag in niet stedelijke gemeenten

Als laatste verschil in bevolkingssamenstelling tussen 'stad' en 'land' in Limburg komt hier de economische participatie van de bevolking aan de orde. Deze is in het landelijk gebied in Limburg

beduidend kleiner dan in de steden (figuur 33). In de steden is de economische basis van de bevolking veel breder dan in het landelijk gebied. In het landelijk gebied is slechts 26% van de bevolking aan het werk, in de steden en voorsteden bijna 40%. In beide gevallen zijn dit in vergelijking met het landelijke beeld voor deze categorie een zeer lage aandelen. Limburg heeft dan ook een lagere participatiegraad dan geheel Nederland. In de niet stedelijke gemeenten in Limburg wonen veel mensen die gezien hun leeftijd wel zouden kunnen werken, maar die dit niet doen. In de weinig stedelijke gemeenten is deze groep juist klein. Samen met het geringe aantal jongeren leidt dit tot een zeer hoog aandeel van de werkende bevolking in deze gemeenten (42%). Het landelijk gebied in Limburg biedt qua participatie dus een zeer verschillende aanblik. Zoals gebruikelijk in ons land is de werkloosheid in Heerlen, Maastricht en Venlo en in de matig stedelijke gemeenten groter dan in het landelijk gebied.

Figuur 33. Arbeidsparticipatie in Limburg (1998).

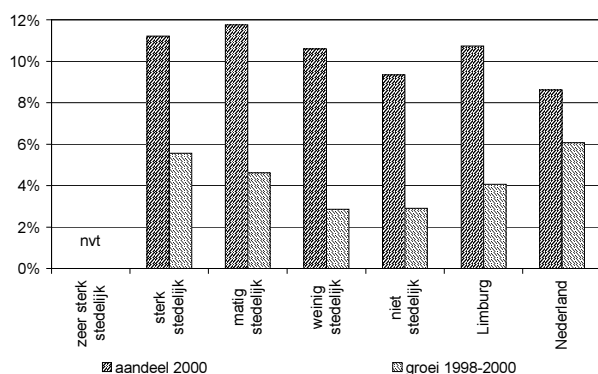

Maastricht en Venlo en in de matig stedelijke gemeenten groter dan in het landelijk gebied.

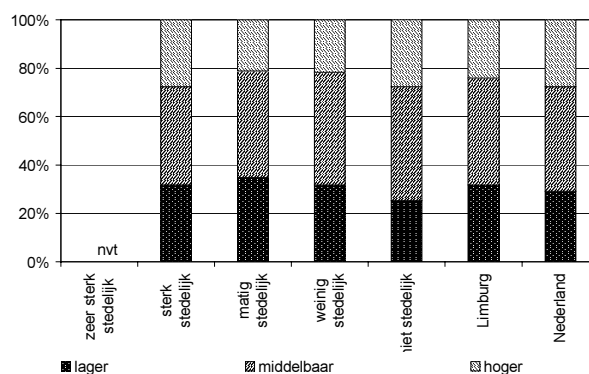
Hoog aandeel WAO-ers, geringe groei

De geringe arbeidsdeelname in Limburg komt voor een groot deel voort uit het relatief grote aantal WAO-ers (figuur 34). Het aantal WAO-ers in 2000 beliep hier bijna 11% van de potentiële beroepsbevolking, landelijk 9%. Het aandeel van deze groep in de verstedelijkingscategorieën vertoont echter wel het landelijke beeld: hoog in de matig stedelijke gemeenten en wat lager in de steden en in het landelijk gebied. De groei van het aantal WAO-ers was het sterkst in Heerlen, Maastricht en Venlo en week daarmee af van het landelijke beeld, dat een hoge groei in de matig stedelijke gemeenten toont. Opvallend is tot slot het hoge aandeel van de hoger opgeleiden in het landelijk gebied in Limburg, dat hier bijna even hoog is als in de steden. De provincie als geheel heeft (mede) dankzij het landelijk gebied een relatief hoog opgeleide bevolking (figuur 35).

Figuur 34. WAO-uitkeringen in Limburg: aandeel in de potentiële beroepsbevolking en groei.

Figuur 35. Opleidingsniveau beroepsbevolking in Limburg (1998).

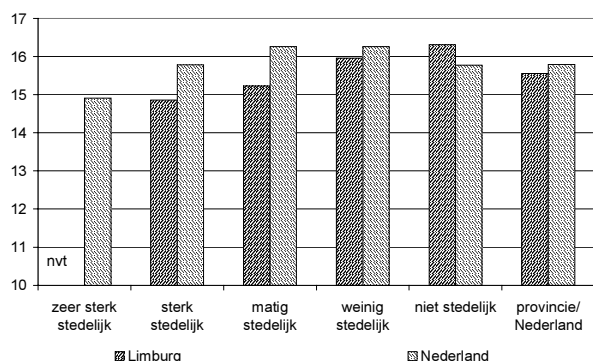

Woon- en leefmilieu

Inkomen, vermogen en woningbestand Limburgse steden blijven achter qua inkomen ...

Ondanks de beperkte arbeidsparticipatie in de niet stedelijke gemeenten in Limburg is de welvaart hier hoger dan gemiddeld in niet stedelijke gemeenten in Nederland (figuur 36).

Figuur 36. Gestandaardiseerd inkomen per huishouden (x 1.000 euro; 1998).

Rekening houdend met de grootte en het aantal inkomens per huishouden gaf het gemiddeld inkomen in 1998 in Limburg dan ook een wat ander patroon te zien voor de verschillende verstedelijkingscategorieën dan landelijk. Landelijk is de welvaart in de matig stedelijke gemeenten het hoogst, in Limburg bleef het inkomen in deze categorie echter op een laag, stedelijk niveau steken. Het inkomen nam hier ten opzichte van de niet stedelijke gemeenten af met het toenemen van de verstedelijkingsgraad. Voor de gehele provincie lag het gemiddelde huishoudeninkomen overigens 1,5% onder het landelijk gemiddelde.

... en qua vermogensbezit ...

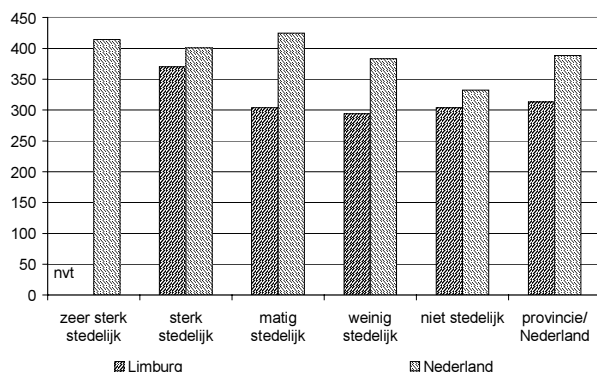
Qua gemiddeld vermogen per vermogensbezitter is de achterstand van Limburg op het landelijk gemiddelde (-19%) veel groter dan bij het inkomen. Daarnaast is het

spreadingspatroon van het gemiddelde vermogen over de verschillende categorieën in Limburg anders dan landelijk en ook anders dan voor de inkomens (figuur 37). Het vermogen per vermogensbezitter is in Limburg het hoogst in de steden. Anders dan gebruikelijk in Nederland is het gemiddelde vermogen in de matig stedelijke gemeenten in Limburg juist het laagst.

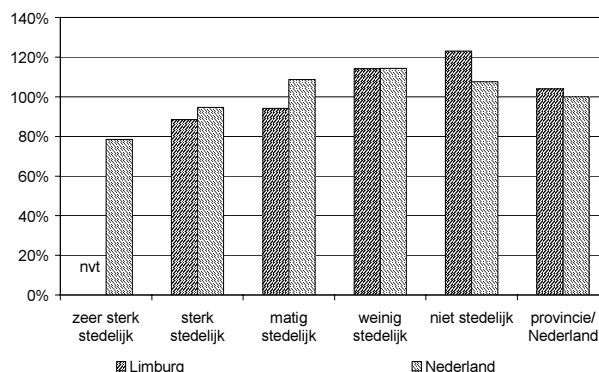
... maar niet qua woningwaarde

Voor het derde welvaartsaspect, de gemiddelde woningwaarde, komt het Limburgse patroon voor de verstedelijkingscategorieën wel overeen met het landelijke (figuur 38). Evenals het gemiddelde inkomen, neemt de gemiddelde woningwaarde in de Limburgse gemeenten af met de stedelijkheid. De provincie spoort qua patroon van de woningwaarde eveneens met het landelijke patroon. Daarbij zijn de woningen in de Limburgse steden gemiddeld wat minder waard dan landelijk, maar in het landelijk gebied veel meer. Het verschil bedraagt hier zelfs 15% (NL = 100).

Figuur 37. Gemiddeld vermogen per vermogensbezitter (x1.000 euro; 1995).

Figuur 38. Gemiddelde woningwaarde (Nederland = 100; 2000).

Woon- en leefmilieu

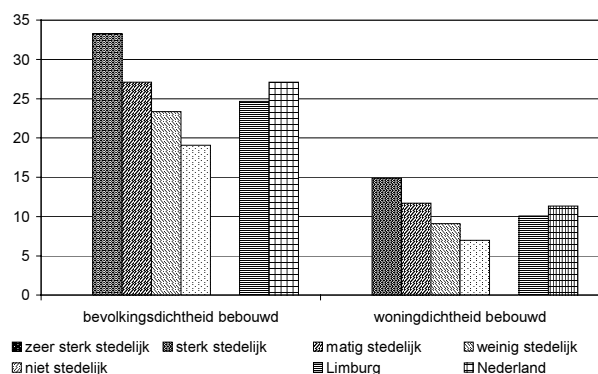
Veel (woon)ruimte in de steden

Efficiënt grondgebruik in het landelijk gebied, ...

De hoge woningwaarde in de matig stedelijke gemeenten en in het landelijk gebied in Limburg duidt op een aantrekkelijk woon- en leefmilieu. Inwoners van deze categorieën gemeenten

hebben doorgaans meer ruimte voor wonen, werken en infrastructuur tot hun beschikking dan stedelingen (figuur 39). Daarbij is de dichtheid in de sterk en matig stedelijke gemeenten in Limburg wat lager dan landelijk in deze categorieën. De dichtheid in het landelijk gebied is hier juist wat hoger dan landelijk. Met 23 inwoners en 9 woningen per hectare bebouwd gebied wordt de ruimte in de weinig stedelijke gemeenten intensiever benut dan gemiddeld in de weinig stedelijke gemeenten in ons land, waar een hectare bij 22 personen en voor 8 woningen in gebruik is. In het Limburgse landelijk gebied is dus sprake van een zeer efficiënt grondgebruik.

Figuur 39. Intensiteit ruimtegebruik: aantal inwoners en woningen per hectare bebouwd gebied (1996).

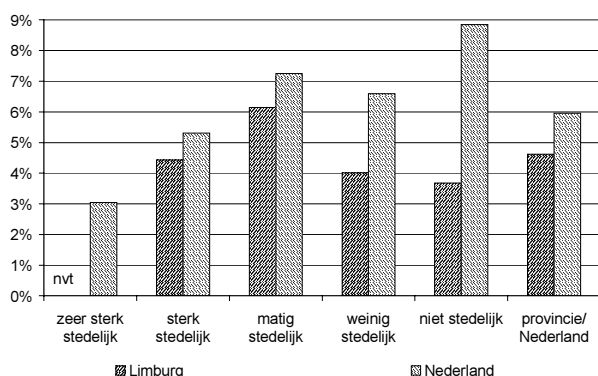

... minder 'verstening'

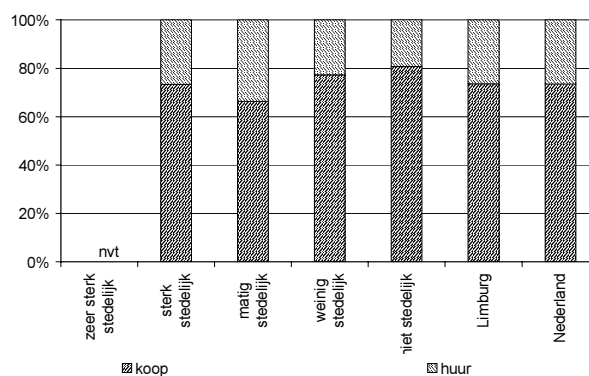
De woningvoorraad in Limburg nam in de tweede helft van de jaren '90 met bijna 21.000 stuks toe tot 472.400. Daarmee groeide het Limburgse woningbestand (+4,5%)

minder snel dan het landelijke (+6%). Deze lagere groei deed zich voor in alle verstedelijkings-categorieën (figuur 40), maar was het grootst in de weinig en niet stedelijke gemeenten. In de matig stedelijke gemeenten in de provincie groeide het woningbestand het sterkst. Landelijk waren het juist de niet stedelijke gemeenten die hun woningbestand het snelst in omvang zagen toenemen. In Limburg 'versteent' het landelijk gebied dus niet zo snel als gemiddeld in Nederland. Daarnaast duidt het relatief hoge aandeel huurwoningen (20% tot 30%) en meergezinswoningen in de nieuwbouw in de weinig stedelijke gemeenten in Limburg er op dat hier meer dan gemiddeld in het landelijk gebied voor de 'eigen bevolking' wordt gebouwd (figuur 41). Met name jongeren en minder bemiddelde ouderen in het landelijk gebied hebben belang bij de bouw van (goedkope) huurwoningen. Daarnaast is het aandeel huurwoningen (33%) en meergezinswoningen in de woningbouwproductie in de matig stedelijke gemeenten opvallend hoog in vergelijking met het landelijke beeld voor deze categorie.

Figuur 40. Groei woningvoorraad in Limburg (1996-2000).

Figuur 41. Samenstelling opgeleverde woningen in Limburg (1996-2000).

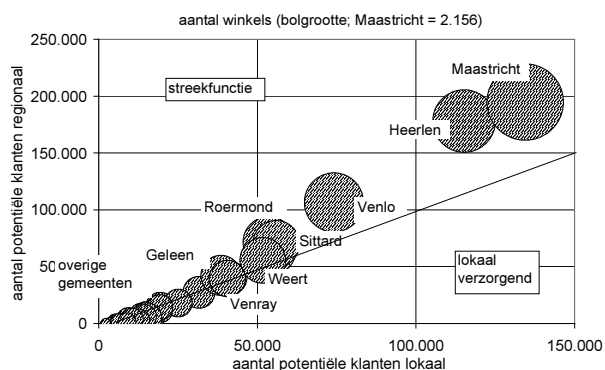
Woon- en leefmilieu

Hoog voorzieningenniveau in de steden Veel winkelen 'over en weer'

Een tweede aspect van het provinciale woon- en leefmilieu is het aanbod van voorzieningen, zoals winkels. Voor de dagelijkse behoeften zijn deze doorgaans tamelijk gelijkmatig verspreid. Niet-

dagelijkse voorzieningen zijn doorgaans dicht bij elkaar gevestigd in een beperkt aantal centra met een gunstige ligging ten opzichte van de klanten (figuur 42). Van de Limburgse gemeenten beschikt Maastricht over veruit het grootste winkelbestand, op afstand gevolgd door Heerlen (1.439). Qua winkelbestand en qua streekfunctie behoren deze beide steden tot de Nederlandse top. Het aantal klanten van buiten de kern is hier rond 1,5 maal zo groot als het aantal klanten uit de stad zelf. Ook Venlo, Roermond, Geleen en Weert bedienen meer klanten van buiten de kern dan in de kern zelf. Opvallend is dat in de andere Limburgse gemeenten het aantal klanten van buiten en van binnen elkaar in evenwicht houdt. Blijkbaar winkelen de Limburgers nogal sterk 'over en weer' en niet per se in hun eigen kern.

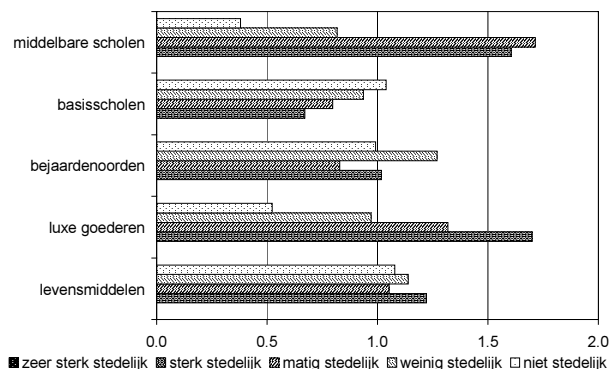
Figuur 42. Omvang potentiële klantenbestand en winkelbestand (1998).

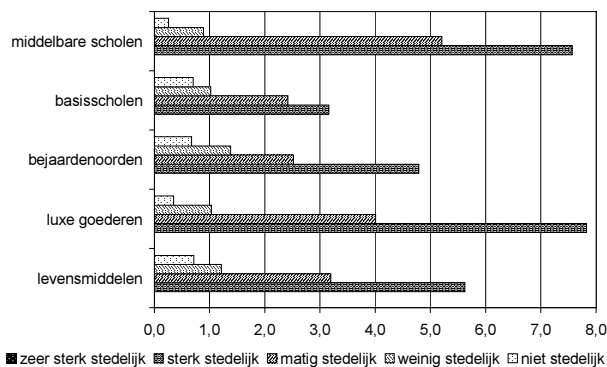
Veel voorzieningen in niet stedelijke gemeenten

Het voorzieningenapparaat in landelijke gemeenten in Limburg is weliswaar klein, maar het aanbod per inwoner is voor de dagelijkse behoeften als levensmiddelen en elementaire scholing minstens zo groot als in Maastricht, Heerlen en Venlo (figuur 43). Het aanbod van voorzieningen die niet-dagelijks of niet voor iedereen nodig zijn, zoals winkels voor luxe producten als kleding en boeken en middelbaar onderwijs, is in het landelijk gebied echter klein. Het aanbod van deze voorzieningen per inwoner is in de sterk en matig stedelijke gemeenten veel groter dan gemiddeld. Met name voor deze voorzieningen hebben deze centra dan ook een streekfunctie. Als het aanbod van voorzieningen per km² wordt beschouwd, blijkt het landelijk gebied in de provincie een veel geringer aanbod te hebben dan de steden (figuur 44). Niet zózeer het geringe aantal voorzieningen in het landelijk gebied, als wel de grote spreiding van deze voorzieningen maken deze in het landelijk gebied weinig toegankelijk. Het aanbod van voorzieningen in de Limburgse steden is daarentegen, ook in vergelijking met de andere steden in ons land, zeer hoog.

Figuur 43. Aanbod voorzieningen per 10.000 inwoners in Limburg (Nederland = 1; 2000).

Figuur 44. Aanbod voorzieningen per km² in Limburg (Nederland = 1; 2000).

Woon- en leefmilieu

Criminaliteit

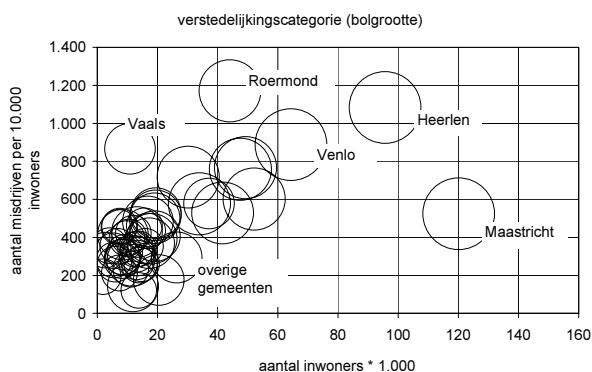
Vaals opvallend crimineel, Valkenburg opvallend vredig

Openbare orde en veiligheid staan de afgelopen jaren in ons land in het centrum van de belangstelling. Nederland is volgens het Openbaar Ministerie een van de 'meest criminele landen van de westerse wereld'. Het criminaliteitsniveau is overigens niet in het gehele land even hoog. Criminaliteit is een typisch stedelijk verschijnsel. Het aantal misdaden per 10.000 inwoners neemt doorgaans sterk toe naarmate een gemeente groter is. Daarnaast kennen toeristische gemeenten een relatief hoog misdaadcijfer. Landelijk zijn Utrecht en Castricum met bijna 2.000 misdrijven per 10.000 inwoners per jaar koploper. Ook in Limburg doet zich dit verschijnsel voor (figuur 45). Niettemin vertonen de Limburgse sterk en matig stedelijke gemeenten opvallende verschillen in criminaliteitsniveau per 10.000 inwoners. Roermond spant de kroon met 1.170 misdrijven per 10.000 inwoners, gevolgd door Heerlen (1.073) en Venlo (888), en door het relatief kleine Vaals (865). Maastricht (523) en Valkenburg (391) zijn opvallend veilige gemeenten.

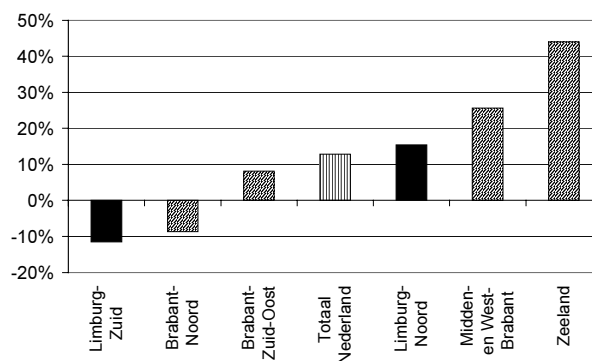
Groei in Noord en afname in Zuid

Landelijk is in de tweede helft van de jaren '90 de criminaliteit met 13% toegenomen (figuur 46). Van de zuidelijke provincies vertoonde met name Zeeland een sterke groei (+45%). De politieregio Limburg-Noord vertoonde een groeicijfer van vlak boven het landelijk gemiddelde. Limburg-Zuid kende juist een flinke daling van de criminaliteit (-12%).

Figuur 45. Aantal misdrijven per 10.000 inwoners (1998).

Figuur 46. Groei misdaad per politieregio (1994-1999).

Werkgelegenheid

'Landelijk' beeld werkgelegenheid

'Landelijk' karakter economie

Werk is voor het grootste deel van de bevolking de basis voor welvaart en welzijn. De beschikbaarheid van werkgelegenheid vormt daarom een cruciaal onderdeel van het provinciale woon- en leefmilieu. Limburg telde in 2000 ruim 464.000 banen, ofwel bijna 7% van de nationale werkgelegenheid. De commerciële en collectieve diensten waren in de provincie goed voor bijna 203.000 banen (43%), waarmee de Limburgse economie qua werkgelegenheid minder sterk 'verdiensterijk' was dan de landelijke (figuur 47). De productieactiviteiten waren met ruim eenderde van de provinciale werkgelegenheid (160.000 banen) juist veel groter dan gemiddeld in ons land (26%). Daarnaast wijkt de verdeling van de werkgelegenheid over de verstedelijkingscategorieën in de provincie af van het landelijke beeld. In 2000 bevond zich bijna 40% van de Limburgse werkgelegenheid in het landelijk gebied, landelijk 30%. De Limburgse werkgelegenheid heeft qua aard en vestigingsplaats dus een relatief sterk 'landelijk' karakter.

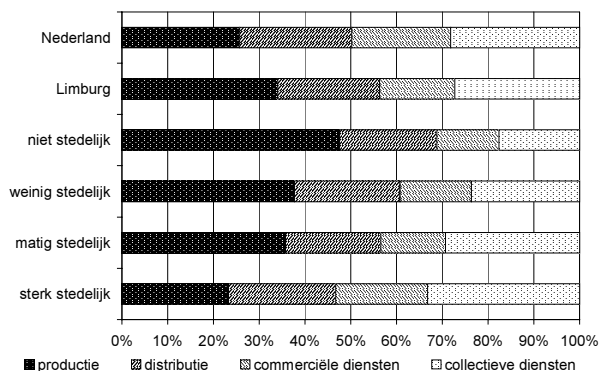
Landelijk gebied toch sterk afhankelijk van de steden voor werk

Toch biedt het Limburgse landelijk gebied als de omvang van de aanwezige beroepsbevolking in betrekking wordt genomen, relatief weinig werkgelegenheid (figuur 48). De niet stedelijke gemeenten telden hier voor iedere honderd werkenden slechts 63 banen, landelijk was dat 74 banen. Heerlen, Maastricht en Venlo telden in vergelijking met het landelijk gemiddelde voor de sterk stedelijke gemeenten ten opzichte van hun beroepsbevolking juist een tamelijk omvangrijke werkgelegenheid (1,2), zij het minder dan bijvoorbeeld Eindhoven (1,5). Deze werkgelegenheidsfunctie vertoont in Limburg overigens wel het gebruikelijke patroon, met hoge waarden in de steden en lagere in de minder stedelijke gemeenten. Bewoners van het Limburgse landelijk gebied zijn echter voor hun welvaart meer dan gemiddeld afhankelijk van 'de stad'. Omgekeerd hebben de steden hier (ook) voor de werkgelegenheid een zeer sterke 'streekfunctie'.

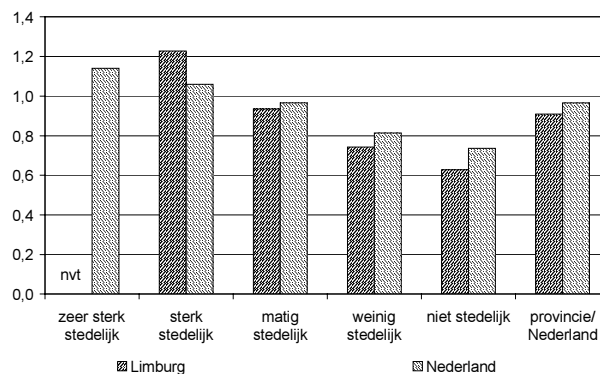
Groot aandeel overheidsdiensten in steden en landelijk gebied

Ook de sectorale samenstelling van de Limburgse werkgelegenheid vertoont het gebruikelijke patroon over de verstedelijkingscategorieën (figuur 47). In de steden zijn de diensten goed voor meer dan de helft van de werkgelegenheid, in het landelijk gebied voor 30% tot 40%. Wel wijken de diensten qua samenstelling af van het landelijke beeld. De collectieve diensten hebben in alle verstedelijkingscategorieën in Limburg een relatief hoog aandeel, de commerciële diensten juist een klein aandeel, met name in de matig stedelijke gemeenten (14%). Landelijk is dat 20%.

Figuur 47. Werkgelegenheid in Limburg naar activiteit (2000).

Figuur 48. Werkgelegenheidsfunctie (1998).

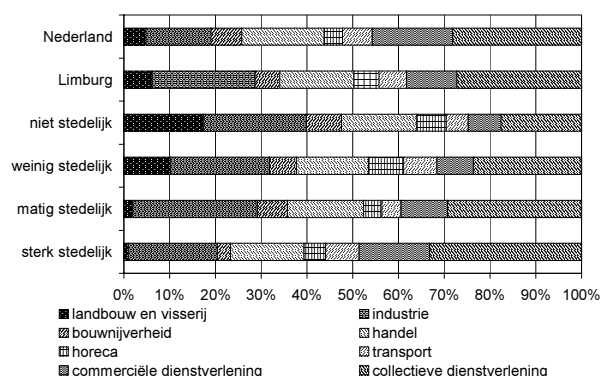
Werkgelegenheid

'Verdienstelijking' in stad en land Hoog aandeel voor de industrie

In tegenstelling tot de dienstverlening hebben de productieactiviteiten, zowel in Limburg als landelijk, juist het hoogste werkgelegenheidsaandeel in de minst verstedelijkte gemeenten. Bijna

de helft van de werkgelegenheid in de Limburgse niet stedelijke gemeenten komt voor rekening van de productie. In Heerlen, Maastricht en Venlo bedraagt dat aandeel minder dan een kwart. Opvallend is het hoge aandeel van de productieactiviteiten (38%) in de werkgelegenheid in de matig stedelijke gemeenten in Limburg (figuur 49). Dit komt vooral voor rekening van de industrie, die in Limburg een prominente plaats inneemt (figuur 50). De provincie heeft (nog steeds) een relatief grote industriële werkgelegenheid. De bijna 105.000 industriële banen in Limburg maken meer dan 10% van de landelijke industriële werkgelegenheid uit.

Figuur 49. Werkgelegenheid in Limburg naar sector (2000).

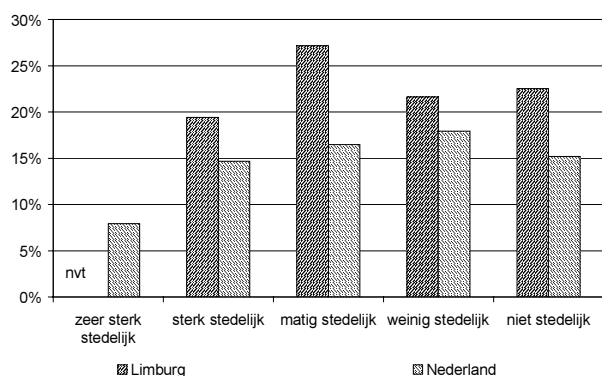

'Verdienstelijking' steden

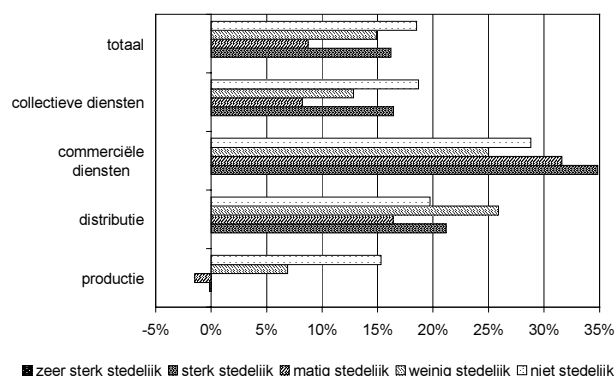
De werkgelegenheid in Limburg is in de tweede helft van de jaren '90 met bijna 58.000 banen toegenomen (+14%). De provinciale werkgelegenheid groeide niet

alleen harder dan de landelijke (+13%), het groeipatroon in de provincie week ook af van het landelijke beeld. Het landelijk gebied in Limburg kende een relatief sterke toename van de werkgelegenheid, in de sterk en matig stedelijke gemeenten was deze toename juist relatief klein (figuur 51). Waar landelijk de matig stedelijke gemeenten de sterkste werkgelegenheidsgroei vertoonden (+16%), was dit in Limburg juist in het landelijk gebied het geval (+19%). Bijna de helft van de provinciale toename in werkgelegenheid kwam in het landelijk gebied terecht. Qua spreiding werd het 'landelijke' karakter van de Limburgse werkgelegenheid daardoor versterkt. De sterk en matig stedelijke gemeenten namen binnen de provincie alleen voor de groei van de commerciële dienstverlening de koppositie in, niet voor de andere activiteiten. Deze activiteit groeide overigens in alle verstedelijkingscategorieën hard, waardoor de 'verdienstelijking' in Limburg sterker toenam dan landelijk. In de Limburgse steden was de groei zelfs zeer uitbundig (+35%). Het 'landelijke' karakter van de Limburgse economie verminderde daardoor wel qua aard.

Figuur 50. Aandeel industrie in werkgelegenheid (2000).

Figuur 51. Ontwikkeling werkgelegenheid in Limburg naar activiteit (1996-2000).

Werkgelegenheid

Toenemende pendel

Woonfunctie voor Limburg ...

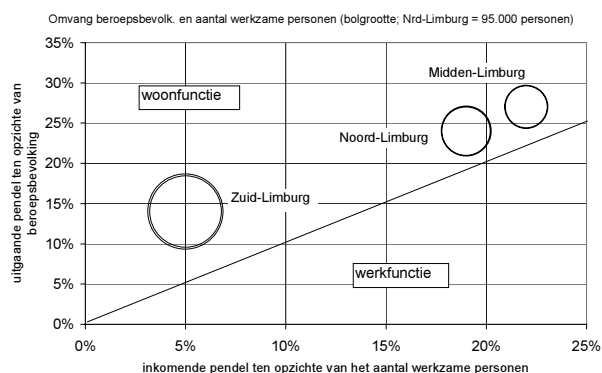
De sterke werkgelegenheidsfunctie van de Limburgse steden duidt op een sterke economische verweving tussen 'stad' en 'land' in de provincie. Deze verwevenheid komt ook tot uiting in de pendelstromen voor de Limburgse regio's (figuur 52). Zoals gebruikelijk is in Limburg het grootste gedeelte van de beroepsbevolking werkzaam in de eigen provincie. Ruim 6% van de Limburgse beroepsbevolking is buiten de provincie werkzaam, voornamelijk in Gelderland en Noord-Brabant. Van de werkzame personen in Limburg is bijna 4% afkomstig van buiten de provincie. Limburg heeft dus meer een 'woonfunctie' dan een 'werkfunctie'.

De economische verweving van Limburg met andere provincies verschilt overigens sterk per regio. Zuid-Limburg, in economische zin de grootste regio, vertoont mede door haar ligging de kleinste pendel met andere gebieden in ons land. Hier werkt 85% van de beroepsbevolking in de eigen regio. Het aandeel van de uitgaande pendel is met 15% driemaal zo groot als het aandeel van de inkomende pendel. Beide andere regio's zijn niet alleen veel sterker verbonden met de rest van het land, maar kennen met name een veel groter aandeel voor de inkomende pendel. Slechts iets meer dan 70% van de werkzame personen woont in de eigen regio. De inkomende pendel is hier praktisch even groot als de uitgaande. Noord- en Midden-Limburg zijn dus meer een werkgelegenheidscentrum dan Zuid-Limburg.

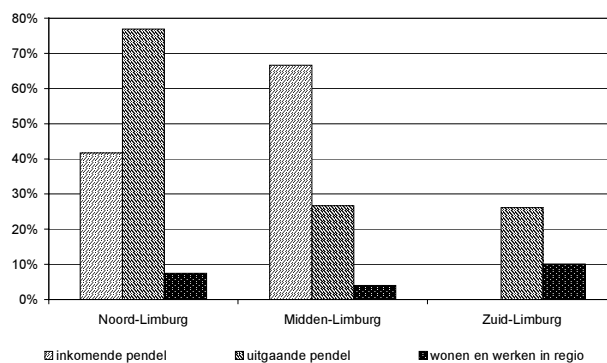
... wordt sterker

Landelijk is de verweving van regio's in de jaren '90 sterk toegenomen getuige de toegenomen congestie. De pendel groeide veel sterker dan de omvang van de beroepsbevolking, zowel landelijk als in Limburg (figuur 53). In de provincie was het verschil in groeitempo tussen de (uitgaande) pendel en de beroepsbevolking die in de eigen regio werkt nog het kleinst in het zuiden. De inkomende pendel nam in deze regio bovendien niet toe, waardoor het geïsoleerde karakter van de regio nog werd versterkt. Overigens groeide ook in Noord-Limburg de uitgaande pendel veel sterker dan de inkomende, waardoor ook in deze regio sprake was van een afnemende 'werkgelegenheidsfunctie'. Midden-Limburg vertoonde door de sterke groei van de inkomende pendel juist het tegenovergestelde beeld. De verweving van deze regio met Zuidoost-Noord-Brabant nam, getuige de groei van de onderlinge pendelstromen, in de jaren '90 sterk toe. De groeiende (uitgaande) pendel voor Noord- en Zuid-Limburg richtte zich niet specifiek op de eigen provincie maar op een veel groter gebied.

Figuur 52. Aandeel uitgaande en inkomende pendel in Limburg (1999).

Figuur 53. Groei pendel in Limburg (1994-1999).

Bedrijfsleven

Samenstelling en groei bedrijfsleven Weinig 'verdiensteijk'

Werkgelegenheid en welvaart in Limburg zijn het resultaat van de inzet van menselijke arbeid. Bedrijven vormen daarvoor het organisatorische kader. Limburg telde in 2000 ruim 42.000

bedrijfsvestigingen, ofwel 5% van het Nederlandse bedrijvenbestand. Ruim 18.500 (40%) van de Limburgse bedrijven waren actief in de commerciële of collectieve dienstverlening (figuur 54). Het bedrijvenbestand in de provincie is daarmee minder 'verdiensteijk' dan landelijk (45%). Met name het aantal bedrijven in de commerciële dienstverlening blijft in Limburg achter bij het landelijk gemiddelde. De horeca is hier relatief groot (9%), evenals de landbouw (17%). Landelijk zijn in deze sectoren 5% en 13% van de bedrijven actief.

'Landelijk' karakter spreiding

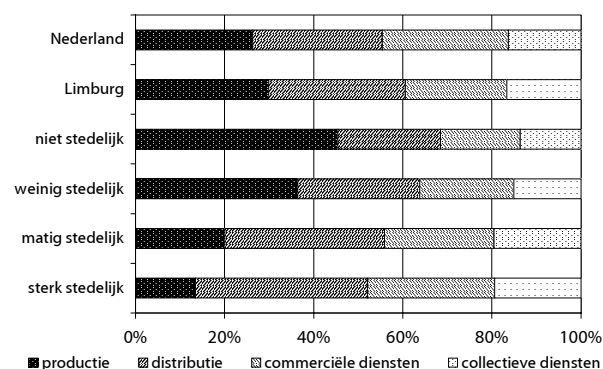
Ook de verdeling van het bedrijfsleven over de verstedelijkingscategorieën wijkt in Limburg af van het landelijke beeld (figuur 55). In Heerlen, Maastricht en Venlo is 22% van het Limburgse bedrijfsleven gevestigd, landelijk bevindt zich meer dan 35% van de bedrijven in

de steden. Het landelijk gebied in Limburg herbergt meer dan de helft van het bedrijfsleven, landelijk slechts 40%. Dit 'landelijke' karakter geldt voor alle activiteiten, maar is het sterkst in de productie. Van de Limburgse productiebedrijven bevindt 75% zich in het landelijk gebied.

Groei in de steden en matig stedelijke gemeenten

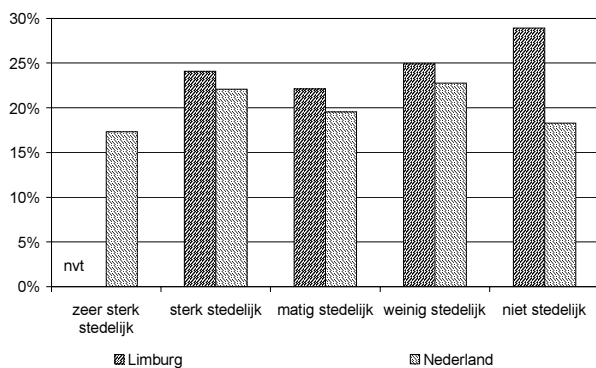
In de tweede helft van de jaren '90 groeide het aantal bedrijven in Limburg met 4% (+2.800) veel minder dan landelijk (+11%) door de krimp in de landbouw en de achterblijvende ontwikkeling van de commerciële diensten. Het patroon van de groei over de verstedelijkingscategorieën kwam in Limburg wel met het landelijke overeen (figuur 56). Het aantal bedrijven groeide het sterkst in de sterk en matig stedelijke gemeenten en veel minder in het landelijk gebied. De steden kenden verder een opvallend sterke groei van de collectieve diensten (+15%). Qua groei van het aantal bedrijven nam het 'landelijke' karakter van de Limburgse economie de afgelopen jaren dus af.

Figuur 54. Aantal bedrijven in Limburg naar activiteit (2000).

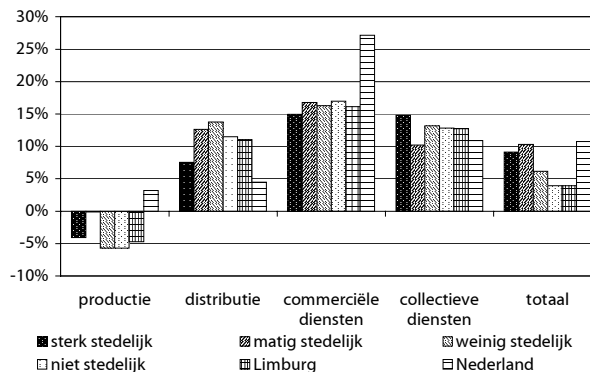

de steden. Het landelijk gebied in Limburg herbergt meer dan de helft van het bedrijfsleven, landelijk slechts 40%. Dit 'landelijke' karakter geldt voor alle activiteiten, maar is het sterkst in de productie. Van de Limburgse productiebedrijven bevindt 75% zich in het landelijk gebied.

Figuur 55. Aantal bedrijven per verstedelijkingscategorie (2000).

Figuur 56. Ontwikkeling aantal bedrijven (1996-2000).

Bedrijfsleven

Dynamische stad en duurzaam land

Bedrijvendynamiek in 'stad' groter dan op het 'land' ...

Naast de (sectorale) samenstelling van het bedrijfsleven verschilt in Limburg ook de mate waarin het bedrijfsleven 'verjongt' met de verstedelijkingsgraad van de gemeente van vestiging. Het

Bedrijvendynamiek

Zoals bij de bevolking is ook voor het bedrijfsleven sprake van een 'burgerlijke stand' die de ontwikkeling van het aantal bedrijven in een gebied weergeeft.

Het aantal *starters* (geboorten) biedt een blik op de ondernemingszin van de bevolking. *Opheffingen* (overlijden) en *verplaatsingen* (verhuizingen) geven aan of ondernemingen falen of juist slagen. *Vestigingen van buitenaf* (immigratie) of *oprichtingen* van nevenvestigingen bieden een beeld van de aantrekkelijkheid van een gebied voor vestiging. Omgekeerd kan *vertrek* (emigratie) op een minder aantrekkelijk milieu voor vestiging duiden.

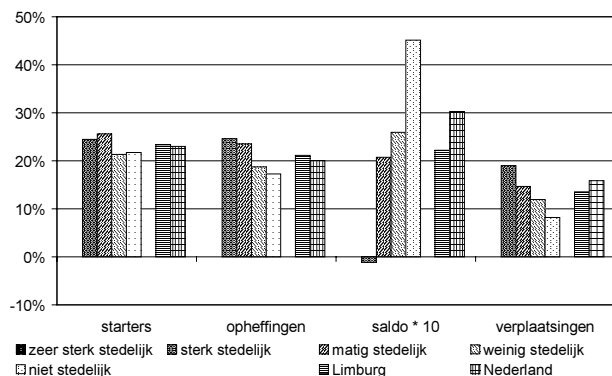
aantal opgerichte nevenvestigingen en de 'interne' bedrijvendynamiek, het aantal gestarte en opgeheven bedrijven, is relatief hoog in Heerlen, Maastricht en Venlo en in de matig stedelijke gemeenten. In de tweede helft van de jaren '90 bedroeg het aantal starters en opheffingen in deze verstedelijkingscategorieën beide ongeveer een kwart. Oprichtingen van nevenvestigingen maakten in deze gemeenten ongeveer 20% van het oorspronkelijke bestand uit (figuur 57). In de weinig en niet stedelijke gemeenten was deze 'verjonging' van het bedrijfsleven minder sterk. Bij starters en opheffingen ging het hier om minder dan 20% van het bestand, bij oprichtingen om minder dan 15%. Ook verplaatsingen van bedrijven binnen de gemeente komen in de steden in Limburg veel vaker voor (figuur 58). Daarnaast is het aandeel van de bedrijven dat vertrekt in geringe mate groter naarmate een gemeente meer stedelijk wordt. Het

bedrijfsleven vertoont in de steden dus meer dynamiek dan in de landelijke gemeenten.

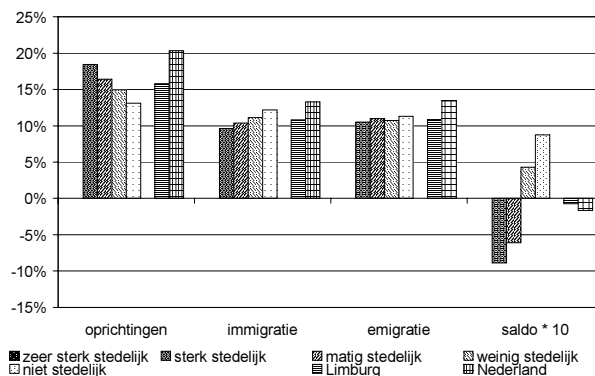
... maar minder duurzaam

Het verschil tussen het aantal starters en het aantal opheffingen duidt er echter op dat in het landelijk gebied het bedrijfsleven veel 'duurzamer' is dan in de sterk stedelijke en matig stedelijke gemeenten. Bedrijven die worden gestart in het landelijk gebied bestaan in alle sectoren gemiddeld langer dan 'start ups' in de steden. In Maastricht, Heerlen en Venlo worden per saldo meer bedrijven opgeheven dan er worden gestart. Bovendien kennen de sterk en matig stedelijke gemeenten een vertrekoverschot voor bedrijven. Er verlaten dus meer bedrijven de gemeente dan er zich van buiten af vestigen. De groei van het aantal bedrijven in de steden is dan ook te danken aan het oprichten van nevenvestigingen. De weinig stedelijke en niet stedelijke gemeenten kennen wel een 'geboorteoverschot' voor bedrijven en bovendien een vestigingsoverschot.

Figuur 57. Autonome bedrijvendynamiek (1997-2000).

Figuur 58. Externe bedrijvendynamiek (1997-2000).

Bedrijfsleven

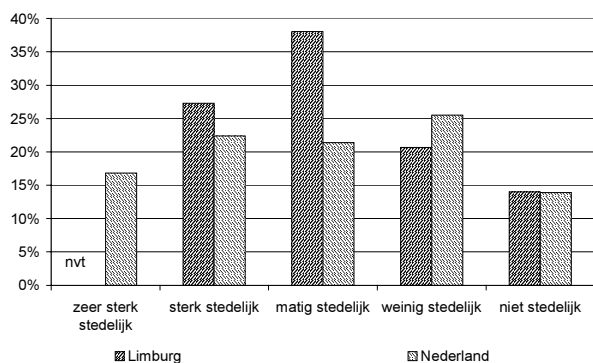
Concentratie van bedrijfshuisvesting Concentratie en efficiënt gebruik bedrijventerrein

Economische ontwikkeling heeft ruimte nodig. De huisvestingsmogelijkheden voor bedrijven in de verschillende verstedelijkingscategorieën Limburg vormen daarom een belangrijke indicatie

voor de economische mogelijkheden van 'stad' en 'land' in de provincie. Limburg beschikte in 2000 over bijna 7.700 hectaren bedrijventerrein (bruto), ofwel 9% van het landelijke areaal. Daarmee heeft de Limburgse economie ten opzichte van het aantal bedrijven en banen veel ruimte tot haar beschikking. Bovendien is het areaal bedrijventerrein in de provincie sterk geconcentreerd in de sterk en matig stedelijke gemeenten, ondanks het sterk 'landelijk' karakter van het bedrijfsleven en de werkgelegenheid qua vestigingsplaats. Maastricht, Heerlen en Venlo nemen meer dan een kwart van het provinciale areaal voor hun rekening, de matig stedelijke gemeenten in de provincie bijna 40%. Ook in vergelijking met de landelijke spreiding van het areaal over de verstedelijkingscategorieën is in Limburg sprake van een sterke concentratie (figuur 59). Deze concentratie past in het ruimtelijk beleid dat is gericht op bescherming van

het landelijk gebied tegen verdere 'verstening'. Het Limburgse bedrijventerrein wordt bovendien op een efficiënte wijze gebruikt. In alle verstedelijkingscategorieën is de verhouding tussen het netto en het bruto areaal hier hoger dan de landelijke (figuur 61).

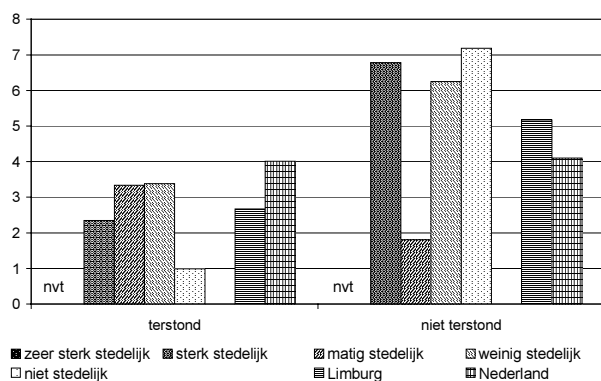
Figuur 59. Verdeling oppervlakte bedrijventerrein over verstedelijkingscategorieën (2000).

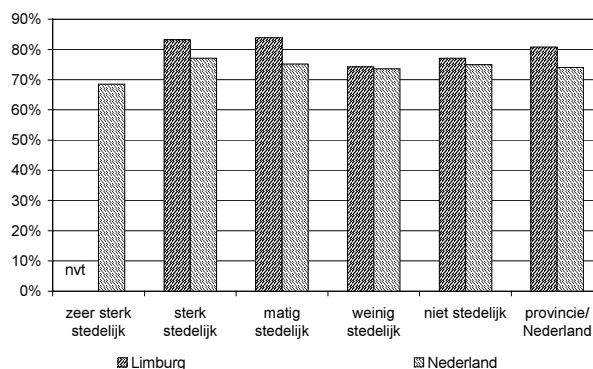
Op termijn schaarste in matig stedelijke gemeenten

In Limburg kon in 2000 nog 1.075 hectaren (netto) bedrijventerrein worden uitgegeven. Bij het gemiddelde uitgiftetempo voor de tweede helft van de jaren '90 volstond deze voorraad voor ruim 5 jaar. In vergelijking met het landelijk gemiddelde (4 jaar) beschikte Limburg dus over relatief veel vrij bedrijventerrein. Op korte termijn hebben de matig en weinig stedelijke gemeenten in Limburg nog de grootste voorraad. Voor de wat langere termijn is de voorraad niet nog te ontwikkelen ('niet terstond uitgeefbaar') terrein in de matig stedelijke gemeenten in de provincie echter beperkt (figuur 60).

Figuur 60. Voorraad bedrijventerrein in jaren t.o.v. het van 1996 t/m 1999 jaarlijks uitgegeven netto areaal (2000).

Figuur 61. Verhouding netto/brutovoorraad bedrijventerrein (2000).

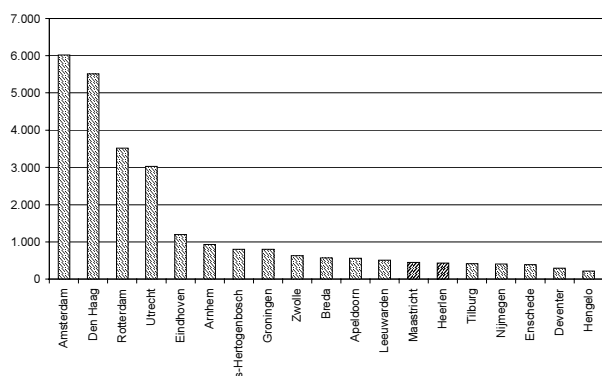
Bedrijfsleven

Einde aan de 'kantorenboom' Kantoren 'stedelijk' en 'westelijk' fenomeen

De voortschrijdende 'verdienstelijking' van de economie heeft tot gevolg dat de behoefte aan kantoorruimte toeneemt. Kantoren zijn immers de 'werkplaatsen' van de dienstverlening. Tijdens

de economische 'boom' van de tweede helft van de jaren '90 is de voorraad kantoorruimte in Nederland sterk toegenomen (+20%). Hoewel in tal van matig stedelijke gemeenten en hier en daar in het landelijk gebied de dienstverlening zeer sterk is gegroeid, zijn kantoren nog steeds in hoge mate een 'stedelijk' fenomeen. Daarnaast is het aandeel van de westelijke provincies in het kantorenbestand zeer hoog. De vier grote steden nemen bijna 70% van de totale voorraad aan kantoren in de negentien meest dynamische regionale markten in ons land voor hun rekening³. Amsterdam alleen al is goed voor 23% van het totale kantooroppervlak in deze negentien steden (figuur 62). Arnhem, Groningen, Eindhoven en 's-Hertogenbosch en Zwolle vormen op grote afstand van het westen de subtop in kantorenland.

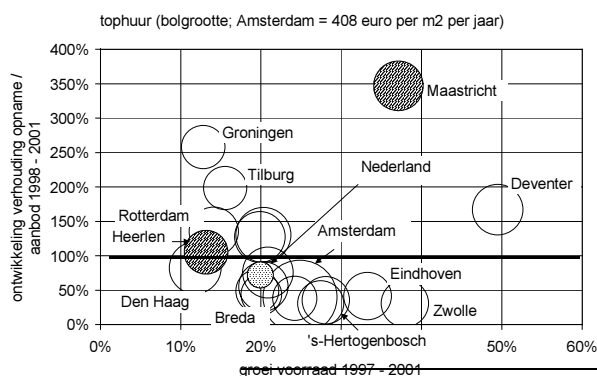
Figuur 62. Voorraad kantoorruimte in m² * 1.000 (2002).

Gunstige ontwikkeling Maastricht

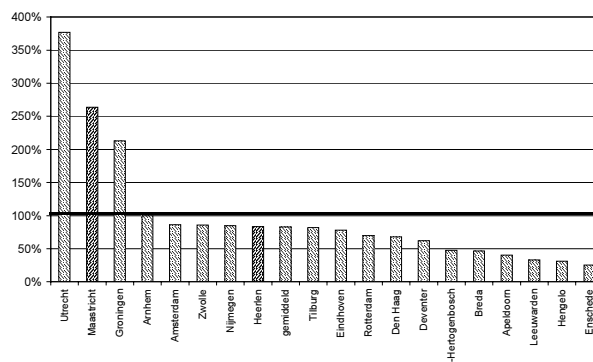
Qua 'tophuur', de huurprijs voor de beste locaties in deze steden, is het verschil tussen 'Randstad' en 'regio' beduidend minder groot (figuur 63). Weliswaar gaat ook hierbij Amsterdam aan kop, maar Eindhoven, Maastricht en Breda evenaren met een huurprijs van 182 euro Rotterdam. Ook de groei van de voorraad was in verschillende regionale centra in de afgelopen jaren veel sterker dan in de 'grote vier'. Deventer spande de kroon (+50%), maar ook Maastricht (+37%), Eindhoven en Breda kenden een zeer forse groei. In Heerlen bleef de groei achter bij het gemiddelde voor de negentien steden. Beide Limburgse steden lijken meer recent echter relatief weinig te lijden te hebben van de overcapaciteit die op de kantorenmarkt is ontstaan. In Heerlen blijft de vraag naar kantoorruimte weliswaar achter bij het aanbod, maar de verhouding vraag/aanbod is de afgelopen jaren niet verslechterd. In Maastricht trad zelfs een (verder) verkrapping van de kantorenmarkt op. Met Utrecht en Groningen was de stad de enige van de negentien beschouwde steden waar vorig jaar de krapte nog voortduurde (figuur 64).

Figuur 63. Tophuur (2001) en ontwikkeling voorraad (1998-2001) en verhouding opname/aanbod (1997-2001).

Centra van de tweede orde in West-Nederland, zoals Haarlem, Leiden, Dordrecht, Alkmaar, Amersfoort en Hilversum zijn hierbij nog buiten beschouwing gelaten.

Figuur 64. Verhouding opname/aanbod kantoorruimte (2001).

Vijfde nota RO

Begrenzen van de verstedelijking

De relatief sterke groei van de stedelijke gemeenten in Limburg sluit aan bij de wens van velen om het landelijk gebied van (verdere) verstedelijking te vrijwaren. In de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening wordt door de rijksoverheid dan ook voorgesteld de stedelijke ontwikkeling in de verschillende (typen) gemeenten beter dan tot noch toe te coördineren met behulp van stedelijke netwerken. Woningbouw en aanleg van bedrijventerrein zouden binnen het stedelijk net werk Maastricht-Heerlen op elkaar moeten worden afgestemd. Bovendien zou intensivering van de regie van de (stedelijke) ontwikkeling moeten leiden tot versterking van de internationale concurrentiepositie van de Limburgse steden. Daarnaast wil de overheid de uitdijende bebouwing tot staan brengen met behulp van 'rode contouren' om de bestaande bebouwde kommen en aanpalende, in de toekomst te bebouwen gebieden. In Limburg zijn onder dit regime de belangrijkste opties voor stedelijke uitbreiding te vinden in de (voor een deel) 'matig stedelijke' steden. Uitbreiding zou echter pas mogelijk moeten zijn na verdere intensivering van het voor een deel (nog) niet zo intensief gebruikte stedelijke gebied in de provincie.

Behoud van natuur en landschap

Om in het landelijk gebied dat direct grenst aan de steden in Limburg te komen tot een evenwicht tussen demografische en economische groei en behoud van de natuur en (open) landschap, stelt de rijksoverheid de vorming van een Nationaal Landschap in het zuiden van de provincie voor: Heuvelland. Natuur en landschap van grote waarde, zou moeten worden beschermd door eigen, 'groene contouren', waarbinnen verandering van het bestaande landschap praktisch is uitgesloten. Deze contouren zijn ook een instrument voor het in stand houden van het (cultuurhistorisch) erfgoed in de provincie.

Ruimte voor water

Tot slot wordt in de Vijfde Nota expliciet ruimte gevraagd voor het water. Dit moet ten eerste gebeuren door middel van het meer en langer bergen van water ter plekke, zowel in het stedelijk, als in het landelijk gebied (waterpeilverhoging). Ten tweede moet op tal van plaatsen in de provincie tijdelijke (nood)opvang van overtollig water mogelijk worden (noodopvangpolders). Eerst als deze 'bronnen' van wateropvang zijn uitgeput, staat de mogelijkheid van afvoer van het water naar zee of de grote rivieren open. Met name langs de Maas zal de opvang van water een groot beslag op de (schaarse) ruimte leggen en van grote invloed zijn op het grondgebruik voor wonen, werken en landbouw.

Bronvermelding

- **Centraal Bureau voor de Statistiek**, (diverse jaren) Statistisch bestand der Nederlandse Gemeenten
- **Centraal Bureau voor de Statistiek**, Statline, internetsite CBS
- **Dynamis**, Spreekende Cijfers. Kantorenmarkten 2002
- **Lisa en ABF Research**, BedrijvenMonitor 2001
- **Vereniging van Kamers van Koophandel**, Bedrijvenregister 2000

Colofon

'Cijfers & Trends van Limburg' is een uitgave van de Stafgroep Economisch Onderzoek van Rabobank Nederland.

De in deze publicatie gepresenteerde visie is gebaseerd op gegevens uit door ons betrouwbaar geachte bronnen die worden genoemd in de bronvermelding. Deze bronnen zijn op zorgvuldige wijze in onze analyse verwerkt. Overname van de inhoud met bronvermelding is toegestaan. De Stafgroep aanvaardt echter geen enkele aansprakelijkheid voor het geval dat de in deze publicatie neergelegde gegevens of prognoses onjuistheden bevatten.

Het regionaal-economisch onderzoeksteam van de Stafgroep Economisch Onderzoek van Rabobank Nederland is gespecialiseerd in onderzoek en advisering op regionaal sociaal-economisch gebied en thema's die een duidelijke ruimtelijke dimensie hebben. Het onderzoek wordt uitgevoerd op grond van een gedegen kennis van de bancaire omgeving en met een hoge mate van gespecialiseerde kennis en ervaring op het gebied van de regionale economie. Het begrip 'regio' is niet vast gedefinieerd, maar kan naar wens van de opdrachtgever nader worden samengesteld. De kleinste geografische eenheid die wordt gehanteerd is de gemeente, van waar uit desgewenst ieder onderzoeksgebied kan worden opgebouwd.

Het team voert onderzoek uit in opdracht van (groepen) Rabobanken, eventueel in combinatie met derden, zoals gemeenten, Kamers van Koophandel, regionale organisaties en dergelijke. Onderzoek alleen voor 'derden' (dus niet behorend tot de Rabobank Groep) is eveneens mogelijk na ruggespraak met de betrokken Rabobank(en) in het onderzoeksgebied.

Onderzoekopdrachten worden steeds bevestigd met een gedetailleerde offerte, waarin ook een tijdsplanning is opgenomen. Aan opdrachtgevers wordt een marktconform uurtarief in rekening gebracht, waarbij opdrachtgevers binnen de Rabobank Groep geen BTW verschuldigd zijn.

Voor informatie kunt u bellen met het secretariaat van de Stafgroep Economisch Onderzoek, telefoonnummer 030-2162666. U kunt ons ook bereiken op het volgende E-mailadres: 'c.r.frentz@rn.rabobank.nl'.

Eindredactie en coördinatie:
Drs. F.J. Oevering.
Samenstelling:
B. Kuijl en K. de Kruijff.